

B 8976

1935

nr. 8

JOHANNES KÄIS

50. AASTANE

26. XII 1885. — 26. XII 1935.

nr. VIII (XXXIV)

TEATED VIII

Joh. Käis'i 50-aasta sünnipäeva erinumber.

- SISUS: *K. Laane*: Johannes Käis 50-aastane.
R. Taba: Meie kooliuuenduse isa ja kandja.
Joh. Käis: Noorusaastailt.
M. Aleksa: Mälestuskilde Joh. Käis'ist ta
50-ne eluaasta künnisel.
V. Horm: Suur noorte töölerakendaja.
A. V.: On vähe minu sõnadest selleks ...
V. Ordlik: J. Käis uute teede rajajana
liitklassitöös.
Organisatsiooni teated.

Käesoleva numbri on toimetanud V. Horm ja K. Laane.

Pedagoogiline Ühing «Võru Seminar»
TEATED VIII (XXXIV)

20. jõulukuu päeval 1935.

Ilmuvad 8 korda aastas.

4. a a s t a k ä i k.

JOHANNES KÄIS'ile —

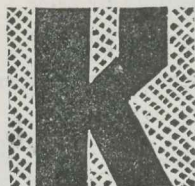
№ B. 8976.
RIIGIRAHVATONKOGU
St 8522

eesti kooli uute teede rajajale,
tema 50-da sünnipäeva puhul
soovib õnne ja pühendab käesoleva numbri

Pedag. Ühing „Võru Seminar“.

Johannes Käis 50-aastane. Eluloolisi üldjooni.

Karl Laane.

Kiesolevate ridade ulatuses ei võimaldu anda põhjalikku ja igakülgesemat ülevaadet Joh. Käis'i senisest rahu-
tust ja tegevusrohkest, ühtlasi ka huvitavast eluteest. Ka pole nende ridade kirjutajal kasutada selmääril materjale ja isiklike muljeid juubilari eluloost ja kogu arengust, omades isiklike mälestusi temast alles Võru seminari ajast peale.

Kindlasti aga Joh. Käis'i biograafia annab huvitavama näite neist visadest eestlasist, kes omaaja olude-kitsusist on tunginud edasi ja kõrgemale oma pideva otsiva töö ja innuga ning nõnda saanud uute sihtide rajajaks ja teevalgustajaks rahva hariduse- ja kultuurielu paremasse tulevikku. Vaevalt leidub teist meie pedagoogilise ala viljelejaist, kelle töötulemused oluksid nii laiaulatuslikud ja suuremat täiustumist toovad koolikorraldusse, kui seda on Joh. Käis'i tegevus eesti omariikluseaegse kooli sisulisel ülesehitamisel. Ja kuigi, nagu tihtigi nähtub, uued mõtted on leidnud ka umbusku ja vastutöötamist, on need siiski järjest enam läbi löönud, võttes aasta-aastalt rohkem maad tegelikkuses ja võites kaastöölisi-aatekaaslasid üle maa, eriti aga õpetajaskonna nooremas põlvkonnas.

Kuna Joh. Käis'i tegevus on alles täies hoos, oleks raske sellele siinkohal anda igakülgesemat hinnangut; selle töö tulemused ja mõjud kogu ulatuses võivad selguda alles aastate jooksul. Tema töö ja elukäigu põhjalikum käsitelu nõuaks peale suurema ajalise perspektiivi kindlasti ka sügavamat ja põhjalikumat uurimust, kus võimalduks seda laiaulatuselist tegevust vaadelda meie üldise kultuurija kooli arenguloo avaramas raamis. Võime olla kindel, et seesuguse uurimuse järgi tekib tarve ja see kord teostub.

Siinkohal aga, Joh. Käis'i 50-dal sünnipäeval, püüaksin tähistada mõningaid üldjooni tema isikust, senisest elust ja tööst, niivõrd, kui see võimaldub ka-

utada-olevate andmete ja isiklike muljete varal.

*

Oli hea juhus käesoleva aasta sügise ühel ilusamal novembri-pühapäeval sattuda koos juubilari tema sünnikoha kauneile teedele ja radadele — Põlva läheduses olevasse Rosmasse.

Suur, sügav rahu asus tol ilusal hommikul vaikivate mägede ja orgude kohal; tulles linna rõskusest ja lärmist, sattusid nagu hoopis teise maailma. Igavärviliste pärleina päikeses sädelevad esimese suurema sügiskülma hallakristallid valmistasid erilist meeoleu-kergust ja rõõmu, kui hulkusime mööda tema lapsepõlve radasid, kus meenusid ta vaimusilme ees mälestused noist aegadest, kus mängitud lapsepõlve mängud, käidud karjas ja tallatud esimesi radu vaimsele valgusele — haridusele. Siin paistnud kord mäed terasele lapsesilmale nii tohutu kõrgeina, et mägede harjade taga tundus nagu algavat hoopis uus maailm ja Põlva alevik kirikuga oli nagu kuski kauguses, kust üle mägede kostuv kirikukellade helisemine kutsus nagu kuhugi kaugusile, järgnema mingile suuremale, salapärasemale teispoole metsatukki ja mägesid.

Kindlasti on sinne looduseilu juubilari nooruses avaldanud kujunevale poisikeelse sügavamata mõju. Rosma linnamäelt, kaunite mändide vahelt, avaneb avar vaade Rosma külale, kust mööda, läbi heinamaa lookleb rahutultvingerdav oja. Iga kohakene siin äratav oma noorusmaile tagasisattumus elavaid mälestusi nooruseaastailt, millest juubilar ise vestab huvitavaid lookesi teisel. —

Siin vana idülliline veski oma samaldunud vesirattaga ja väsimatult kivilidel vuliseva ojaga selle siin-seal liivakivist paljastuvate kallaste vahel. Siit kulgeb suurteelt Päkamäe külje alt idülliline Rosma-Partsi tee ning kaob Rosma praeguse 4-kl. algk. aia tagant kungaste ja metsatukkade taha. Tee ääres kasvab põliseid mändi, mis Käis'i enda mälestusis on jäänud peagu samasuguseiks, nagu olid juba tema varasemas lapse-

põlveski — jändrikud ja visad, paljas-
tunud juured tugevasti kinnitatud maa-
pinda ja mäeküljesse. Tõesti need män-
nid tunduksid nagu võrdkujudena meie-
maisele tüsedamale visadusele, mis ise-
loomustab ka Joh. Käis'i tööd ja tege-
vust. Paljud näib siin oma noorusmaile
tagasitulnule nii, nagu olnud aasta-
kümnete eest; kuid siiski on siin õige
palju muutunud: Päkamäe külje all
asuva rehetoa asemele on jäänud nüüd
vaid varemed, allik all heinamaal, kus
lapsena talviti tehtud pöörhälli, on umb-
seks kasvanud...

Põliste puude varjus seisab möödu-
nud sajandist pärit koolimaja, nagu neid
tihtigi leiame, oma valgete aknaraamidega.

Astume koolimajja. — Klassiruum
vanamoeliste koolipinkidega, nende ees
tüüpiline „kuulmeistre“ kantseel; nurgas
suur valge ahi, mis võtab enda alla suure
osa klassiruumist; ukse kohal pajaauk
õhuvahetuseks...

Klassitua kõrval asub kaks väikese-
võitu kambrit, kus elas koolimaja valmi-
misest peale (1872. a.) koolmeister Peeter
Käis oma abikaasa Liisa (sünd. Hurt) ja
perega. Koolimaja teises otsas asus va-
rem palvemaja, kus külarahvas käis koos
pidamas palvetunde. Praegu on see
koolijuhataja korteriks.

See ongi Joh. Käis'i sünnimaja ja
lapsepõlve kodu; siin „klassitarõ“ kõrval
„kuulmeistre-kambri“ nägi väike Juku
esmakordselt maailmavalgust **26. dets.
1885. aastal.**

Huvitav on märkida asjaolu, et just
siit koolimajast, mis veel praegu oma
seadetelt on vanamoeline — pikkade
koolipinkide ja laia ahjuga — on kasva-
nud meie moodse kooli viljakamaid ra-
jajaid. See on sündinud nagu just nende
olude kiuste; samuti, kui huvitaval kom-
bel samas naabruses asub endine suitsu-
tare, mille õuel aga särab juba elektri-
valgustus.

Siin möödus Joh. Käis'i lapsepõlv
ja varasem noorus, siin ta juba maast-
madalast kasvab nagu ühte kooliga ega
leiagi oma mälestusist seda, mil ja kui-
das õieti algas oma kooliteed ja tutvust
raamatuga. — Sellega ta kasvab juba
varakult ühte, koos lapsepõlve mängu-
dega.

Ümbruskonna inimesed, kes temaga
koos õppinud Rosmal ja hiljem Põlva

J. Käis oma noorusmail Rosma linna-
mäel. Pildistatud tänavu sügisel.

kõstrikoolis, mäletavad teda kui õige
elavaiseloomulist, väga „hääpääga“ poissi.
Juba kuue-aastaselt olevat ta läinud „ope-
taja“ ette ja oma raamatust soravalt luge-
nud. Kõik 15 kirikulaulu, mis tollal
talve jooksul õpiti, olnud tal peas „nagu
vesi“. Et aga poiss teisist oma arene-
miselt ja teadmuisilt ulatus üle, ei olevat
kaasõpilased teda hästi sallinud.

Kui a. 1894. isa Peeter venestuse
survel õpetaja kohalt tagandati, kuna
ta ei olevat osanud nõuetavalt vene keelt
(räägitakse ka, et järeltuleja õpetaja
pealekaebuste tõttu, kes olles kohalik
elanik, ei olevat jõudnud kohasaamist
ära oodata), siis olevat väike Juku südiil
isa kaitseks välja astunud ja inspektorile
silmae välkudes kõik oma venekeele
sõnavara ette ladunud.

Veel pärast vanemate lahkumist R. koolimajast, kui isa asus tädimees P. juurde pooleterameheks, jätkusid väikese Juku kooliaastad Rosmal, kuni selle lõpetamiseni a. 1896. Isa järeltulijale-õpetajale olevat ta kõik ülesanded väga hästi vastanud, kuid seejuures polevat siiskisaanud unustada põlastust, mida kutsumud esile isa ülekohtune vallandamine.

Oma noorusaastaist ja edaspidisest kodust on J. Käis ise kirjutanud mõndagi huvitavat teisel. Siit on talle jäänud järgi ilusamaid noorusmälestusi. Iga puu Päkamäe veerul, umbekasvanud allikas all niidu serval, veski oma alati-vuliseva veega, liivakoopad... elustuvad mälestusis ja viivad üle aastakümnete, mis kandnud küll kaugeile võõraile maile, kuid ikka taas on toonud tagasi siia noorusemaile, kust lahkunud juba 8-aastasena.

Siit algasid juba elu tõsisemad ülesanded — suviti karjas ja kui vanemad asuvad Põlva ja Leevi vahemaal olevale Saarljärvele, tuleb hakata lõpuks käima Põlva (Mammaste) kõstrikooli, kuhu eelmisel aastal nooruse tõttu veel ei pääsnud. Kuid koolitee pole poisile sugugi raskeks teekonnaks, vaid seda ta käib ikka heameelega. 1899. a., sooritades nõuetava katse, jätab juba seljataha kõstrikooli, kuigi taas nooruse tõttu jääb saamata lõputunnistus. Siit viib haridustee juba välja noorusemailt.

14-aastasena (1900. a.), sooritanud nõuetava eksami, siirdub Käis'i koolitee Võru linnakooli. Siit edasi näeme andeka ja terase poisi jõudsat ja erakordselt kiiret arengut. — Lõpetanud linnakooli kursuse 1903. a., ta siirdub juba samal aastal Peterburi õpetajate-instituuti, lõpetades selle samal aastal, omandades kreiskooli-õpetaja kutse; järgmisel (1904.) aastal — linnakooli-õpetaja kutse.

Sellejärgi on tee lahti pedagoogilisele põllule, kus töötab pidevalt kogu pärastise aja. 18-aastase noormehena algab tema pedagoogi-tegevus juba samal aastal (1904.) Lemsalu linnakoolis, kus on õpetajaks 1906-da aastani; edasi on õpetajaks Volmari linnakoolis 1906.—11., Riia linnakoolis 1911.—12., Riia Aleksandri-gümnaasiumis 1912.—17.; samal ajal, olles õpetajaks Riias, õpib Riia polütehnikumis 1914.—15. ning lõpetab eksternina Peterburi ülikooli loodusteaduskonna 1917. a. Selle järgi töötab

õpetajana Vologda õpetajateinstituudis 1917.—18. ning sama instituudi rektorina 1918.—19.; Pihkva haridusinstituudi lektorina 1919.—20. Nii on lühidalt märgitud Joh. Käis'i elulookirjelduses tema tegevus kuni Eesti riikliku iseisvuse alguseni.

Siirdudes Eestisse 1920. a., asub riigi koolinõuniku kohale, missugusel kohal töötab 1920.—21. a. 1921. aastal toob tema tee ta tagasi Võru „Valgesse Majja“, kus on alganud ligemale kahekümne aasta eest oma edasiharimist pärast kõstrikooli ja kus nüüd algab tema elu loovam ja tulemusrikkam ajajärk. — Võru õpetajateseminari asutamise järgi asub ta seda juhtima. Tema kooliuuenduslikud mõtted ja püüded leiavad esimest teostamist just Võru seminaris ja siit need on kandunud üle maa ja isegi üle riigipiiride naaberrahvaste juurde, kus ta püüded on leidnud väarikat tunnustust.

Siinkohal ei ole vajadust hakata lähemalt hindama Joh. Käis'i tööd Võru seminaris, kuna „Valge Maja lastena“ tunneme seda õige lähedalt; teiseks on selle kohta antud hinnanguid teisel.

Meie aga teame, et Valge Maja sellena, mis ta on meie mälestusis ja kuidas seda kord hinnatakse ka üldises eesti kooli-ajaloos, on peamiselt just tema vaimse juhtija Joh. Käis'i teene, tema suure loova töö vili, tema isiklike omaduste tegevus — taibata olulisi vajadusi meie koolikorralduses, tema suur vaimne eruditsioon ja nagu mingi sugesttiivne jõud — panna oma kasvandikud töösse seesmise veende ja talle endale omase otsiva vaimuga. Meie teame, et seda tööd on kandnud samuti suur idealism, mis lõppeks on üle paljude raskuste ja takistustegi andnud jõudu ja usku oma üritusisse.

Joh. Käis'i tegevus-aastad Võru seminaris kogu selle tegevuse kestel on intensiivseks tööajaks, kusjuures jätkub aga tema enda järjekindel seesmine täiustumine ja edasiarendamine. Tutvumiseks moodse koolikorraldusega välismail Võru seminari direktorina Joh. Käis teeb riigi stipendiaadina pikemaid reise Berliini (1926.), Austriasse (1927.), Shweitsi (1928.), Londoni (1929. a.). Võõrsil nähtud paremad eeskujud ta toob kaasa, kohandab meie oludele,

lisab juurde enda otsingute tulemused ja teostab need enne muud Võru seminaris ja selle harjutuskoolis, mis kujuneb kogu eesti (kui ka välismaade) õpetajate pedagoogiliseks „Mekkaks.“ Võru seminar leiab ka ametlikku tunnustamist. — Kui 1928. aastal peetakse Londonis ülemaailmne koolinäitus, siis esitab seal eesti kooli Võru seminar, leides üldist tähelepanu ja tunnustust. Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi ülesandel Joh. Käis koostab 1928. a. algkoolide õppekavad, mis on meie koolides tarvitusel ka praegu.

Nii nagu tegeliku eeskujuga, saab Võru seminar Joh. Käis'i juhtimisel ka lähtekohaks, kust hakkab ilmuma vajalikesmat, kooliuuenduslikust vaimust kantud, pedagoogilist kirjandust, millela meie praegust kooli arengut ei oskaks kujutella.

Kui 1930. a. suletakse Võru seminar, siis olime kõik sügavalt puudutatud sellest, kuna teadsime, et kogu see töö, mis tehti Võru seminaris, oli alles pooleli, oli alles tõusuhoos. Kuid sealt olime saanud kaasa siiski nii palju usku oma sihtidesse ja kiindumust neisse teedesse, mis Käis meile näidanud, et pärast ki oleme jäänud ikka elavalt seotuks ühisesse perre, peamiselt küll Joh. Käis'i enda ideeliselt julgustava ja ühendava isiku tõttu.

Joh. Käis ei ole kaotanud usku oma püüdmisesse, ja nagu näeme, tema mõtted hakkavad järjest rohkem leidma teostamist.

Pärast Võru seminaris sulgemist on Joh. Käis ühe aasta (1931./32.) Paldiski ühisgümnaasiumi direktoriks, kus leiab samuti ümbruskonna ja õpetajate tunnustuse. Selle järele ta siirdub puhkepalgale.

*

Kuid Joh. Käis ei lase ka nüüd langeta jõuetult rüppe oma käsi, vaid paneb need endise hooga töösse. Töötades k.-ü. „Looduse“ juures Eesti entsüklopeedia toimetuses, ta leiab siiski küllalt energiat ja tahet, jatkamaks Võru seminaris algatud pedagoogiliste teoste kirjutamist. Juba Võru seminaris päevil ilmunud meetoodilistele teostele, nagu Joh. Käis'i toimetatud Võru Õpetajate-seminari aastaraamat „Teel töökoolile“ I—VI, „Loodussõbra vaatlusvihud“ I—IV, „Loodusõpetus algkoolis“ I—III, ilmub

nüüd lisaks 1932. a. peale Joh. K. toimetusel ja enamasti tema enda kirjutatuna meie kooliuuendusliku tegeliku pedagoogika kapitaalteos „Uusi teid algõpetuses“ ühes paljude lisadega. Viimane on saanud meie õpetajaskonna üheks nõuetavamaks käsiraamatuks, mis ühtlasi on väga palju aidanud kaasa kooliuuenduse mõtete tegelikkusse rakendamisel.

Peale selle on ta avaldanud väsimatult mitmesuguseid pedagoog. kirjutisi mitmes ajakirjus ja -lehtedes („Kasvatus“, „Eesti kool“, „Õpetajate Leht“ j. t.), „Pedagoogilises aastaraamatus“ jne., mis on aidanud palju kaasa kooliuuenduslike mõtete populariseerimiseks pedagoogilises ringkonnis. Seejuures tal tuleb pidada ka avalikku võitlust vastastega ja tõrjuda tagasi väiklasi kallaletunge. Oma kooliuuendustöö põhialused, milles olulisemaks osaks on isetegevuse ja individuaalse õpetuse põhimõte, millise põhjendused ja käsitus olid seni laiali mitmesuguste ajakirjade leheküljil, ta võtab kokku käesoleval aastal pedagoog. ühingu „Võru seminar“ kirjastusel „Teel töökoolile“ VII-dana ilmunud teoses „Isetegevus ja individuaalne tööviis“.

Samuti kui vastava kirjanduse kaudu, on Joh. Käis oma kooliuuenduslike mõtteid väsimatult populariseerinud juba Võru seminaris korraldatud koolinäitustega, samuti üleriikliku koolinäitusega Tallinnas 1930. a., mitmeil kooliuuendusnäitusil jne. Loendamatuil korraldusel ta on esinenud referaatidega ja näitlike tundidega õpetajate kongressel, -päevil ja ka maaühingute koosolekuil, kuhu on jatkunud tema huvi ja energiat. Alati on tema veenvad ja põhjalikud esinemised leidnud huviga jälgimist ja karakendamist tegelikus töös õpetajaskonna ärksama osa poolt.

Joh. Käis on saanud keskseks kujuks mitte ainult Võru seminariperlele, vaid kogu Eesti õpetajaskonnale. Õpetajate Liidu teadusliku sekretärina on tema juhatavat kätt ja energiat jatkunud kõikjale. Tema organiseeritud kooliuuenduslaste hulk on kasvanud arvestamisväärseks pereks, kes on koondunud Joh. Käis'i toimetatava pedagoogilise ajakirja „Kooliuuenduslase“ ümber, samuti kui Võru seminariperelasi liidab

tema toimetatud ajakiri „Teated.“ Nime-
tatud ajakirjade kaudu Joh. Käis on
kasvatanud endale noorist õpetajaist
kaasvõttele, kelle kooliküsimusi käsita-
vate kirjutustega on hakatud arvestama
juba üldiseltki. Ei saa jätta siinjuures
märkimata Joh. Käis'i suurt organiseeri-
misoskust ja isiklikku kontakti hoidmist
paljude mõttekaaslastega, kusjuures on
väga tähtsaks teguriks tema täpsuse-
ja kohusetunne. — On olnud palju
juhtumeid, kus mõnedki tähtsad isikud
oma antud lubaduste teostamist lase-
vad asjata oodata ja lõpuks jätvadki
teostamata. Käis'ilt saadud lubadustele
võib aga alati olla kindel; täpsemalt, kui
kelleltki teiselt, saabuvad näiteks vastused
temalt talle esitatud nõuküsimusile jne.

*

J. Käis'i senine elu on olnud suur töö;
puhkust logelemise mõttes ta ei tunne.
Ükskõik millal tulla tema praegusse koju
Tartus, pika Tähe-tänavaga lõpupool,

või kohata teda ükskõik kus — ikka on
tal teoksil midagi, alati on ta töös. Kui
tavaliselt meie eliit suvekuid veedab
Pärnu või Narva-Jõesuu liival, võib Käis'i
kohata oma „puhkust“ veetmas Võru
Vabaduse-tänavas lehtlas, korraldamas
mõnd järjekordset metoodilist raamatut.

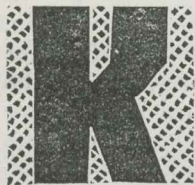
Kuid selle kõige juures on tal siiski
mahti hoida tihedat kontakti kõige sel-
lega, mis toimub ümberringi, et võtta
selle kohta oma kindel ja veendunud
seisukoht.

Tema töö on alles kulminatsioonil
ja sellest võiksime veel palju väärtuslikku
loota eesti kooli hüvanguks.

Kasvandiku ja õpilasena ei teagi
juubilarile paremat soovida, kui — veel
palju ilusaid ja viljakaid tööaastaid.
Töös ja selle kordaminekus on suurim
õnn, seda oleme õppinud ju meiegi enne
kõike Käis'ilt. — Seda suurt õnne ta-
han soovida ka omalpoolt meie Vaim-
sele Isale tema 50-dal sünnipäeval, mis
olgu ühtlasi tema aupäevaks!

Meie kooliuuenduse isa ja kandja.

R. Taba.

ui õppursõdurid ja õpe-
tajad koos teiste vaba-
dussõjalastega pöördusid
tagasi pärast sõja
võidurikast lõpetamist,
polnud neil võimalik

vahetada mahapandud relvi kooli ja raa-
matutega. Sõjaga olid nad peletanud
eemale vana korra selle koos kooli, raa-
matute ja õppeviisidega. Selleks sõda
peetigi. Kõike tuli otsast alata uues
vaimus uute tähiste poole.

Tsaristliku riigi käsen-keelan kord
asetati demokraatlikuga, kus igal koda-
nikul tuli iseseisva mõtlemise ja otsus-
tamisega kaasa aidata riigi hääkäigule.
Koolil, kui rahva vaimujõu kujundajal
ja suunijal, tuli sellega arvestada. Uus
riik andis igale kodanikule raske kohus-
tuse: valitse ise ennast. See ei
ole kerge ülesanne, kui arvestada rahva
minevikuga ja olukorraga, kust tuli alata.
Enesevalitsemine, omaalgatus ja juhtimine
nõuab palju kõrgemat intelligentsi, dist-
sipliini, ettenägelikkust ja enesekriitikat,

kui seda nõudis Vene tsaaririik oma
alamailt. Endisest passiivsest alamast
pidi saama aktiivne, teguvõimas ja sel-
geltmõtteleja vaba riigi kodanik.

Revolutsiooni ja sõjaga kadus küll
vana kord ja vaim, kuid kõigi tühikute
täitmine osutus siiski raskeks. Ei lei-
dunud silmapilgul inimesi, kes oleksid
suutnud kiirelt taibata olukorda ja mää-
rata õigeid sihtjooni. Eriti raskeks osu-
tus kooli põhimõtete rajamine. Mida
nõuab tulevane riik oma kodanikelt?
Kuidas tullakse toime uute riikliste ko-
hustustega? Kuidas rakendada uus kool
riigi teenistusse? Need küsimused nõud-
sid kiiret lahendamist. Me teame, et
esialgne koolitöö oma tööviisilt erines
väga vähe ennesõjaaegsest. Võis mär-
gata vaid uue vaimu sisseimbumist, kuna
metoodiliselt tallati veel vanu radu.

Meie juubilaril jätkus julgust ja jõudu
asuda uue kooli põhimõtete rajamisele,
eriti tööviisides. Ta pilk ulatus kauge-
male ja tunne ütles: aktiivset ini-
mest ei saa kasvatada passiiv-
selt. Uus kool peab olema töö-
kool, kus noor kodanik saab rakendada

kõik võimed jõukohaselt hariduse ja oskuse omandamiseks. Need ei olnud paljad magusad sõnad, mida paljudki armastavad poetada üle huulte, vaid nende järele kasvas uuenduslik töö, mille algkoduks võime julgesti nimetada Võru seminari. Uuendustööle asudes oli J. Käis teadlik raskustes, mis seisavad ees. Riiklik-ühiskondlik areng oli revolutsiooniga teinud suure hüppe, millele tuli koolil

muse, veendumuse, traditsioonide, konservatiivse kriitika, armsaks saanud vana lahkumise momendiga, uute kohustuste peale võtmisega ja nendega kohanemisega. J. Käis asus teadlikult frondile. Võru õpetajateseminar kujunes kooliuuenduslikuks sepikojaks, kus taoti rauda ja õhutati leeki. J. Käis suure haamriga alasi taga, seminarilased vähematega ümberringi. Sädemeid lendas

Pilt seminaripäevilt: loodusteaduse rühm J. Käis'i juhatusel. Pildistatud Võru seminari aias. Rühmatööd arenesid Võru seminaris eriti edukalt ja heade tagajärgedega.

järele aidata. Kool, kui konservatiivse iseloomuga organisatsioon ei ole nii paenduv, et suudaks teha kaasa rööbiti-ühiskondliku eluga võnkeid ja revolutsioonilisi hüppeid. Kool armastab käia evolutsiooni teed. Selle tee pikaldases tempos ei oleks suutnud meie kool kaasa sammuda tegeliku eluga; tuli lisada tublisti uuendusliku töö kvantumi. Võiks koguni öelda, et poliitilisele revolutsioonile järgnes meil kooliuuenduslik revolutsioon, mille õhutajaks ja juhiks oli J. Käis.

Kahekordne töö: vana lammutamine ja uue loomine on endast väga raske, eriti elavas organismis, nagu kool. Igal, kes astub välja ükskõik missuguse uuen-
dusega, tuleb arvestada umbusu, harju-

siia-sinna. Palju neid kustus leeki tekitamata, paljud aga hakkasid võimsalt leegitsema.

Umbusu müürid, mis takistasid uute põhimõtete levimist, olid liiga paksud, et neist läbi murda kerge vaevaga. Seda tundis ka J. Käis. Kes tahaks loobuda aastakümnetega juurdunud harjumustest? Kes tahaks tunnistada enda töö kohta, et selles on eksitavaid lünki? Ja kui meie natukese teravama pilgu heidame enesetunde varjupaika, siis sealtki ütleb üks tundemeeleke: see oleks sinu alandamine, kui tunnistaksid oma töös puudusi. Ära lase ennast alavääristada! Vast ongi õigem, kui õigustame vastupanu puhul just psühholoogilisi momente.

Töole asudes hindas J. Käis seda täiesti õieti. Uuendusliku pealesurumisega ei oleks ta mitte midagi võitnud. Mulle meenuvad didaktika tunnind, kus alati rõhutati, et hea eeskuju on palju rohkem kui tuhat tundi ilusaid sõnu. Töö väärtus olgu see, mis tasandab tegijale tee. Nii asuski J. Käis kõige pealt tegelikult uuendusliku töö kallale, et sellega aeg-ajalt pehmedada umbusklike südameid ja nende enesetunnet riivamata neid tõmmata kaasa.

Võru seminar loodi uue koolina. Tal puudus vana eelkäija, kes oleks võinud päreandada vanu harjumusi. Sihiks säeti: uue seminari kasvandikud kujunegu aktiivseteks teoinimesteks, nende töö kasvagu isetegevuse kaudu esimesest koolipäevast alates, nende vaimus leegitsegu alati tööind ja algatusvõime, mille lõppvormiks olgu reljeefse isiksuse kujunemine. Isiksusi vajas noor riik, uus kool ja seltskond. Isetegevust ja omaalgatust nõuti noore riigi igalt kodanikult eelseisvas ülesehitamise töös. Ja tulevase õpetajaid tuli selleks ette valmistada.

Nii rakendati seminari õppetöö puht töökooli põhimõtetele. Algas vaikne töö, täis seesmist pinget ja ootusi. Meie, võruseminarilased, nägime lähedalt, missuguse koorma oli võtnud vedada J. Käis, päälegi kohati vastu voolu. Ainult meie nägime tema väsimatut tegevust, tema lühikesi puhketunde, kuid needki vist koormatud uute plaanide ja ideedega. Ta sukeldus kooliuuenduslikku töösse kogu hingega ning pidas vankumatult kinni võetud põhimõttest: iseseisev riik vajab selgelt kujundatud isiksusi, kelle arendamiseks sobib vaid isetegevuse põhimõte.

Võru seminar kujunes teataval määral õpetajaskonna tähelepanu keskuseks: kes ootas sealt uut missiooni, kes vangutas pead ja jäi eemale, kes aga laskis ennast kaasa kiskuda uuenduspuhanguist. Oodati.

Vist oli see esimesel seminari õpilastööde näitusel, kui esimesed tõsised tunnustussõnad kooliuuenduse kasuks ulatusid Käis'i kõrvu. See oli esimeseks trumpide väljamängimiseks ja avalikkuse ette astumiseks. Alles nüüd selgus paljudele, milles seisab uuenduslik töö ja kuidas seda rakendada. Õpilaste töö-

dega avati uued väravad ja lasti puhuma uuendustuuled üle maa. Oma silmaga nähtu äratas paljude vaimu vanast tardumusest ja kooliuuenduse frondisõdurite arv tõusis tuntavalt.

„Kool on alati uuendusseisundis“, lausub J. Käis oma raamatu „Isetegevus ja individuaalne tööviis“ eessõnas. Kool on ümbritseva elu teenistuses, ja ta ei võigi jääda tardunud olekusse. Kaasaegse elu rüht, uuestivormimised, olukordade ümberhinnangud peavad kajastuma koolis, kui see tahab pidada sammu eluga. Võru seminar püüdis seda teha. Kaasaegse ühiskonna eksisteerimine on võimalik vaid tiheda kontaktipidamisega kogu inimkonna kultuuri saavutustega. Ka kool ei suudaks edukalt töötada, kui piirdatakse ainult kodust nähtava silmaringiga. Seepärast näemegi Käis'i suvevaheaegadel rändamas mööda välismaa koole, küll Austrias, Shweitsis, Inglismaal ja Saksamaal, et tuua koju sealseid uudiseid koolitöös. Vist kõige rohkem mõjutust ja hoogu on ta saanud Austria kooliuuenduse tööst, kus töökool oli kujunenud õige reljeefseks. Seal oli suudetud süveneda põhjalikumate katsete ja uurimuste kaudu uutesse psühholoogilistesse tõdedesse ja neid kasutama hakata pedagoogilises töös. Tookordsele Austria koolile võlgneb meiegi kooliuuendus teataval määral tänu. J. Käis'i ergas vaim ja sügav pedagoogiline meel nägi kiirelt, mida võõrsilt tuua koju ja kuidas seda siin kohandada.

Võru seminar ja harjutuskool oli üheks neist katsepõldudest Eestis, kus hakati teostama kõiki neid põhimõtteid, mida dikteeris sõjavaremeilt tärkav uus elu pedagoogika alal. Kuuldus etteheitidki selle kooli üliuuenduslikule tegevusele. Igat ümberhinnangut ja endise põhimõtte muutmist arvustati küllaltki valjult, kuigi alati mitte avalikult. Räägiti modernitsemise äärmusest, tegeliku töö mänguks muutmisest ja muist liialdusist. See on nii alati olnud ja selle paratamatusega peab arvestama iga uuenduse läbiviija. Eks tundunud see tõesti liialdusena, kui tunni aktiivne tegelane — õpetaja — sunniti asuma tegelikult õppetöö käigus enam-vähem passiivsesse olukorda, kuna aktiivne osa anti õpilastele.

Psühholoogiliselt on täiesti mõistetav õpetajaskonna esialgne protest selle vastu. Selles nähti kaudselt õpetaja asetamist endisest asendist õpilaste suhtes madalemale, järelikult tunti ka enese alandamist ja õpilaste tõstmist. Ei olnud veel täiesti selge õpetaja olukord uues koolis. Kaheldi ka õpilaste omaalgatuse võimeis, kuna neid senini ei oldud rakendatud õppetöösse nii laias ulatuses. Ei oleks meist keegi vast siis visanud hukkamõistvaid pilke Võru seminarile, kui meie oleksime arvestanud selle uuendusliku juhi osa, mis alati peab olema täiuslikum, et oleksid täielikud ta järelejäijad.

Uuendustöösse tõi usku ja andis julgust seminari ja harjutuskooli töö, mis tõrjus kodustekkinud skepsise igapähe hingest, kes heitis tõsise pilgu tegelikku töösse. Uudiste otsijate arv kasvas päev-päevalt. Koolis võis näha igapäev uusi inimesi hospiteerimas, kelles oli tärpanud uuenduslik vaim. Eriti vilgas oli seda kasutama algkooli õpetajaskond. Neid juhtus sinna igast riigikaarest. J. Käis'i uuendustöö leidis varsti tunnustuse ka kõrgemalt poolt, mida kviteeriti ettepanekuga Võru seminarile — esineda Londonis korraldatud koolinäitusel Eesti koolide esindajana. Võru seminar suutis seda teha väärikalt, juhtides välismaade koolimeeste tähelepanu noore riigi kooli edule nii lühikese aja kestel. Kooliuuendus oli võitnud autoriteetse positsiooni, omandades ühtlasi ka selgema kuju. Oma luigelaulugi laulis kooliuuenduse hääl võimsalt üleriiklisel kooliuuenduse näitusel pärast seminari sulgemist. Siit peale algab J. Käis'i intensiivne töö kooliuuendusliku kirjanduse alal ja rändava uuendusapostlina E.Õ.L. teadusliku sekretärina üle riigi, küll kursustel, õpetajatepäevadel, kongressidel ja muil koosolekuil. Asudes puhkepalgale, ei saa töötajaks sündinud inimene aastate kestel hetkekski puhkust. Uuenduslik töö on ajanud oma juured iga metsatagusegi koolitöö põllule, ja selle juhtimine ja õhutamine nõuab J. Käis'ilt kogu vaba aja. Juba seminari päevil hakkas J. Käis'i eestvõttel signema meie pedagoogilise kirjanduse täiendamiseks ka kooliuuenduslikku. Sari „Teel töökoolile“ Võru õpetajateseminaril väljaandel oli esimeseks sellesarnaseks. Iga raamat sarjas haarab teatud aineala laiemas ulatuses

ja kogusummas sisaldavad läbilõike nii ainete metoodilisest käsitlest kui ka isetegevuslikust rakendamisest. Puht individuaalsuse põhimõtte teostamist meie neis raamatuis veel ei leia. Kuuluvad ju nimetatud raamatud kooliuuendusliku töö varajasse ikka, mil meil ei olnud veel täiesti selgunud individuaalse tööviisi põhimõtted. Küll aga juhatavad need raamatud täielikule isetegevusele. Raamatud ilmusid kõik tegeliku koolitöö kokkuvõtetena, andsid hoogu neile, kes veel vaatasid töökoolile kui ainult teoreetiliselt teostatavale. Pioneeridena suutsid need raamatud suurel määral aidata kooliuuenduslikku tööd ka seal, kust ei küündinud seminari otsest tööd vaatlema.

Meie õpetajad tundsid ammugi, et õppetöö senisel kujul kippus tuimenema. Leidus nii mõningaidki uuenduslikke katsetamisi ka vanematel aegadel, kuid ükski neist ei pääsnud suuremale mõjuvusele: neil puudus õieti mõistetud psühholoogiline alus ja süstemaatiliselt ulatuslikum ülesehitus. Käis'i kooliuuendusliku edukuse pandiks on just lapse hinge õieti mõistmine ja selle süstemaatiline arendamine. Kas ei patustanud endine kool ja õppeviisid just kõige rohkem siin?

„Uuenduspedagoogika sihiks on isiksuse kujundamine. Seepärast on pedagoogiline huvi uues koolitöös juhitud õpilaste jõudlusele ja saavutiste individuaalsele loomupärasusele ja ehtsusele. Õpilase algatus, leidlikkus, huvi ja iseseisvus on töökorralduse raskuskeskmeks. Niisugusele juhtlausele rajatud koolitöö muudab kooli lapsele meeldivaks tegevuspaigaks, kus tal ei tule karta, et ta oma lapseliku ebatäiuslikkusega kedagi häirib, vaid laps märkab, et seal tema eest ka hoolitsetakse. Niisuguses olukorras kasvab ja tugevneb lapse eneseteadvus, eneseusaldus, laieneb tema individuaalne elu, aga laps tunneb siin ka, et ta võtab osa üldsusest, objektiivsest elusisust ning täidab oma elu sotsiaalset ning kultuurilist ülesannet“. Nende lausetega (J. Käis — „Isetegevus ja individuaalne tööviis“ — lhk. 6) on väljendanud J. Käis uue uue uue pedagoogika aksioomid, mis tuginevad kahele põhimõttele: individuaalsusele ja sotsiaalsusele. Võrreldes neid endise kooli psühholoogiliste

alustega, ei leia meie kuigi palju sarnasust. Vanas koolis asetati kõik lapsed ühtlasele platvormile, kõigile jagati võrdse mõõduga ja nõuti võrdselt. Õpilasi klassis võis võrrelda pika lauaga, mida meister tahab hõõveldada täitsa siledaks, lükates hõõvliga ühtlaselt üle laua. Õpilaste võimete erinevust ei arvestatud muuga, kui hinnanguga koolitunnistusel. Ülekohus toimus kahelt poolt: hääde võimete õpilaste töö oli pidurdatud, nõrgemate oma halvatud. Päälegi olid nõrgemad alalisteks süüdlasteks ja noomitavateks oma nõrga edasijõudmise pärast. Mis ütles küll niisuguste õpilaste enesetunne? Alatine hukkamõist, kinniistumine nüristas viimsegi töötahte raasukese. Ainult „elumõis“ võis rõõmustuda tulevaste moonameeste järelkasvu puhul, kes lepivad teistelt ülejäänud raasukestega, tundmata enda loomingu rõõmu. Alaväärsuse tunne arenes neis õpilastes nii tugevaks, et nad rõõmustusid, kui said moonamehegi koha elurestides.

Sellele valusale kohale asetati individuaalse töö rakendamisega pehmendav plaaster ja loodetavasti väheneb tulevikus elurestidest elatuvate inimeste hulk. Praegune uuendusteel rühkiv kool tahab pakkuda igale jõukohast ja meelepärast tööd, äratada igas kasvandikus väarikat enesetunnet, siirdugu ta tulevikus mistahes alale. Nende põhimõtete õiget mõistmist ja elluviimist tuleb kõrgelt hinnata, nii riiklikust kui rahvuslikust seisukohast, kuigi nende tulemusi meie praegusel silmapilgul täiel määral ei märka.

Teiseks allakriipsutamiseväärseks psühholoogiliseks momendiks uuenduspäädagogikas tuleb lugeda eluligiduse, ajakohasuse, keskustuse põhimõtte ja alamais klassis üldõpetuse arvestamist. Algkooli ülesandeks ei ole kasvatada filosoofe, kes toidavad endid vaimukõrguste stratosfäärdest, nägemata ümbritsevat elu. Meie algkool peab olema kodusele kasvatusel täiendajaks ja sama kodu uute juhtide kasvatajaks. Seepärast kogu algkooli õppekavagi sisaldab päämiselt kodumaalt võrsuvat ainekikku, millele on rakendatud teaduslikku ainult nii palju, kui see on tarvilik kodupõllule tagasipõrduvale inimesele. Elu ei anna meile kunagi koolisõpitavaid aineid üksikult lahendada, vaid

paiskab neid meie ette, koos sündmustikkude ja elupöörangutega, korraga. On's koolis neid mõtet eraldada üksteisest? Oleksime siis võimelisemad nendega toime tulema elus? Keskustuse põhimõtte teostamisega on kool asetatud palju elulähedasemale positsioonile. Lapsed ei leia enam luupaljaid sündmusi ja fakte, vaid neid kõiki tuleb tal otsida käsiteldavaist aineist. Õpilased ei tegele üksikute sündmustega, vaid peavad haarama neid terve aheliku, et mõista üksiku olemasolu. Keskustusprintsibiil töötades saavad õppeained vere oma soontesse ja liha luudele; nad muutuvad elavaiks, pakkudes tükikese elust endast.

Kõik toodud üldpõhimõtted on Joh. Käis'i poolt korraldatud ja koolile käsitamiseks jaotatud tema suurteoses „Uusi teid algõpetuses“ koos mitmekümne lisaga. Ma ei tea naaberriikides olevat praktilise koolitöö kohta vastava üllatusega teost. Meie kool on tehtud õnnelikumaks teistest selle raamatu ilmumisega. See teos on praegu meie kooliuuenduse kandesambaks ja meie võime tõesti rõõmustuda, et selle korraldajaks ja teoksviijaks on olnud meie oma koolimees. Meie kooliuuendus ja selle teed on siin kõik koos. Selle teosega on J. Käis ja tema lugupeetavad kaastöölised viinud meie kooliuuenduse tüki maad ette naaberriikide omast. Meie, õpetajad, oleme aga vabastatud suurest töökoormast selle koordineerimisel, mille eest vaevanägijale siinkohal aitäh!

Ma olen jõudnud J. Käis'i 50-da sünnipäeva puhul tema suurema teoseni, mis oma uudsuselt ja põhjalikkuselt ulatab kaugemale ja sügavamale tegeliku töö pisiasjadesse. Töökool on arendatud siin puht individuaalsuse põhimõttel. Selleks on peale üldjuhiste ja kavade kõikide õpetatavate ainetega läbitöötamiseks ilmunud lisadena üksikasjalised tööjuhatused, õpperaamatuid ja tundide konspekte. Meie kool on vabanenud endisest tardunud passiivuskooli vaimust ning lubab igal õpilasel täita oma kohustused vastavalt jõule. Kui meil tänapäevani on kurdetud, et koolist ellu astuvad õpilased ei ole suutelised kaasa sammuma eluga, siis peaks see hädaldamine varsti vaibuma. Kui kooli seinte vahele tuuakse elav elu, antakse see niisugusena õpilaste ette, siis peaksid nad oskama ka edaspidi seda

käsitada. Individuaalsusele rajatud kool ei loo õpilastes teise abi pääle lootmise pretsedentsi, seal pole võimalik kopeerida teise tööd, vaid igaühel tuleb loota üksnes enda jõule ja sellega arvestada. See aga tagab tuleviku-inimesele kindla endausu, omal jõul läbilõõmise tahte ja kavakindla töötamise printsiibi. Need väärtused otse kohustavad meid rühkima sinna poole, kui meie kanname mõttes paremat tulevikku.

* * *

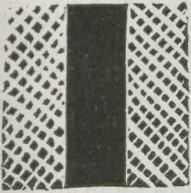
J. Käis, kui nende ideede kandja ja teostamise juht, on jõudnud 50-da eluaasta künnisele. Olgugi, et halligi on pugenud juukseisse, olgugi, et eluteest on hulk käidud, meie võime ikkagi rõõmutuda, sest aastatega pole vananenud ta uuenduslik vaim, pole jahenenud hõõgav leek ega väsinud uuendussepa taguv käsi. Käigu see edaspidigi hästi!

Noorusaastailt.

Joh. Käis.

1. Rosmal.

Toimetajate soovil on J. Käis alljärgnevas kirja pannud oma varasemad noorusemälestused, mis pakuvad tühtlasi kujukaid võrdlusvõimalusi möödunud sajandi lõpu ja tänapäeva kooliolude vahel.

gakord, kui läbisõidul Põlva jaamast Võrru või sealt tagasi näen Põlva ja Rosma ümbrust, elustuvad minus lapsepõlve mälestused.

Põlva-Rosma maastik on looduslikult väga ilus. Laias, sügavas ürgorus lookleb Peri ja Orajõgi, mis Rosma küla all ühinevad Põlva jõeks. Oru nõlvadel kasvavad mitte ainult lapsele, vaid ka täiskasvanule armsad kohavad kaasikud. Maastiku mitmekesisust ja ilu suurendavad, eriti just Rosma lähedal oru keskel säilinud devon-liivakivi tuumaga künkad. Neist on suuremad Rosma linnamägi ja Päkamägi, viimane Rosma küla laiiali paisatud talude keskel.

Otse Päkamäe idapoolse külje all, Rosma-Partsi maantee ääres seisab Rosma koolimaja, minu sünnipaik. Tänapäevani ei ole see tüüpiline vanaaegne koolimaja (ehitatud 1872. a.) väliselt kuigipalju muutunud; ainult õlgkatuse asemele on pandud pilbaskatus. Siseruume on nüüd ümber korraldatud. Tol ajal, kui olin veel väike poisike, oli koolimaja katuse all üks klassituba, kaks väikest „koolmeisteri“ elutuba, kuhu mahutusime 6-hingelise perega, ja suur, poolmaja endale võtnud palvetuba. See sei-

sis aasta läbi tühi ja kütmata; ainult suurtel pühadel — jõululaupäeval, 1. ja 2. jõulupühäl, vana-aastaõhtul ja uuel-aastal, kolmekuningapäeval ja lihavõttepühadel kogunes sinna rahvast palvetun-nile, mida loomulikult pidas koolmeister.

Nende palvetundidega ongi seotud mu varasemaid mälestusi.

Mulle meeldisid palvetunnid. Jõulu-aegseil palvetundidel süüdati lae alla kinnitatud puuliiitudel mõned küünlad, kaks küünalt põles ka koolmeistri laual. See kasiin valgustus jättis ruumi poolhämärusse, mis just väga hästi sobis inimeste vaikse, pühaliku meeleoluga.

Palvetunnid tõid mulle natuke pühaderõõmu. Muidu olid pühad igavad, üksluised. Enne pühi, kui lapsed veel käisid koolis, oli koolimajas palju elu ja liikumist. Siis tuli pühadevaheaeg. Lapsed jäid koju ja koolimaja muutus vaiksaks, tühjaks, nagu mahajäetuks. Oleks veel jõulupuugi toas seisnud! Aga ei jõulupuud ega jõulukinke me, kehvad lapsed, tol ajal ei näinud. Ilus komme koolides jõulupuud korraldada on levinud hiljemini, alles Eesti iseseisvuse aastail.

Ükskord ometigi tegin endale jõulupuukese, aga nii, et ei kulutanud selleks punast kopikatki. Raha polnud ju selleks kuskilt võtta. Küünlad valasin ise. Selleks kogusin palvetuppa küünlaalustele tilkunud küünlarasva ja sinna unustatud küünlajupikesi. Jõululaupäeval sulatasin rasva plekk-karbikeses. Küünlavormi tegin paberist. Kuidagi oskasin selle külge ka niidi tahiks kinnitada. Alguses küünlavalamine hästi ei õnnestunud, tuli jälle otsast alata. Kuid lõpuks sain oma vaeva tasuks viis-kuus

küünalt, peaaegu sama suurt ja ilusat, vähemalt minu enda meelest, kui ostetud jõuluküünlad.

Kui siis tõin Päkamäelt ka väikese kuusekese ja omavalatud küünlad selle okstel põlema süütasin, siis oli jõulurõõmu mitte vähem kui neil lastel, kes iga aasta näevad suurt jõulukuuske hulga küünaldegaga ja okstel rippuvate kompvekkide, õunte ja läikivate ilustustega. Minu kuusekesel kõike seda polnud, aga jõululaule laulsime sügava hardumusega!

*

Varasemast koolielust isa juures külakoolis on säilinud vähe mälestusi. Just seetõttu, et klassituba elutoa kõrval oli minule teiseks elutoaks, ei olnud minul sügavamaid elamusi esimesest koolipäevast ega kooliskäimisest läbi vihma, tuule ja pori, talvel tuisu ja pakasega. Hakkasin „vabatahtlikuna“ teiste koolilaste keskel istuma ja nendega koos õppima nii noorena (vist 5—6 aastasena), et ei mäletagi õppimise algust. Lugemiskunsti alged omandasin suurema vaevata, endalegi peaaegu tähelepanematult.

Üldse oli „kooliskäimine“ isa juures kodune, igapäevane nähtus, millel polnud suuremat põnevust ega kaasakiskuvust. Kooliõpetus, mis tol ajal piirdus külakoolis peamiselt lugemis-, kirjutus-, arvutus- ja usuõpetusega (ei puudunud siiski ka vene keel), oli äärmiselt primitiivne ega suutnud anda ergutavaid elamusi. Paberit, vihke, vesivärve ja muid sääraseid koolitarbeid, mida tarvitavad tänapäeval aabitsajüngridki igal pool, tolle aegne kool ei tundnud. Kirjutati, „rehkendati“ ja „sehkendati“ kivitahvil ja sellest tööst ei jäänud ühtki püsivat jälge: oli töö valmis, pühiti tahvel puhtaks, nagu ei oleks midagi tehtudki.

Aga vaatame tänapäeval 1. õppeaasta lapse töid kooliaasta lõpul! — Hulk täiskirjutatud, -joonistatud, -maalitud ja teisiti kaunistatud vihke, brošüüre võib laps isale-emale näidata ja kõik see suurepäraselt kujutab õpetuskäiku ja lapse arenemist ning edasiõudmist. Niisuguses töös peegelduvad hästi ka lapse elamused ja tunded!

Ja mis oli külakoolil õppevahendeiks? Ei mäleta midagi, peale paari venekeelse allkirjaga aastaegade pildi ja Baltimaa kaardi. Viimasel oli siiski suur külgetõmbejõud oma saladuslik-

kude märkidega, mis kujutasid jõgesid, mägesid, linnu, kirikuid, lahingupaiku. Uurisin toda kaarti iseseisvalt õige sageli. Veel hiljuti nägin kuski seda kaarti ja mulle tundus ta nii armsana, just kui vana sõbrana.

Samuti ei olnud koolis ühtki lasteraamatut lugemiseks. Nii oli siis ainsaks lugemisvaraks õpperaamat ja mõni teine raamat, mis isa oma kapist andis. Viimastest mäletan väga selgesti Kreutzwaldi „Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on“. See raamat oli huvitav. Kümneid kordi lugesin sellest lugusid võõramaa loodusest ja elust, madudest, tiigritest, lõvidest, tulemägedest, indiaanlastest... Peenusteni mäletan näiteks õudset pilti, mis kujutas indiaanlasi preerias ööpiimeduses raudteerööpaid lahti kangutama. Kaugelt aga paistavad läheneva rongi tuled!..

Loomulikult ei saanud küll lapsepääke kõigest loetust hästi aru, aga seegi, mis jäi arusaadatuks, tekitas imelikke mõtteid ja kujutlusi looduse suurusest ja imedest. Õpperaamatuist on iseäranis meeles väike maateaduse õpik kollelaste kaantega (vist Jungi oma). Kuigi lugesin säält lühikesi, mõnerealisi kirjeldusi Londoni või Pariisi elust ja sellest, et sääl elavat mitu miljonit inimest, siis tundus see kõik imeliku muinasjutuna.

Rohkem on mälestusi säilinud usuõpetuse tundidest, vist küll seepärast, et siin kuulsime õpetaja elavat jutustust ja võisime ka ise oma jutustamisostkust katsuda. Ka andsid lihtsed lookesed Jeesuse elust rikkalikku pinda lapsefantaasiale, mis üldiselt ei leidnud elustust üksluises kooliõpetuses.

Just siia kuulub üks varasemaid mälestusi sellest ajast, mil istusin vast alles 6 aastasena poisikesena koolipingis isa juures. Jutt oli Jeesuse imeteost, kui ta 5 leivaga söötis 5000 inimest. Jutustasin minagi sellest huvitavast loost. Kuid ma ei ütelnud raamatusõnadega: „viis leiba“, vaid lihtsalt nii, nagu seda igapäev kuulsin: „viis pätsi“. Teised õpilased hakkasid selle üle naerma, ja see tundus mulle väga ülekohtusena.

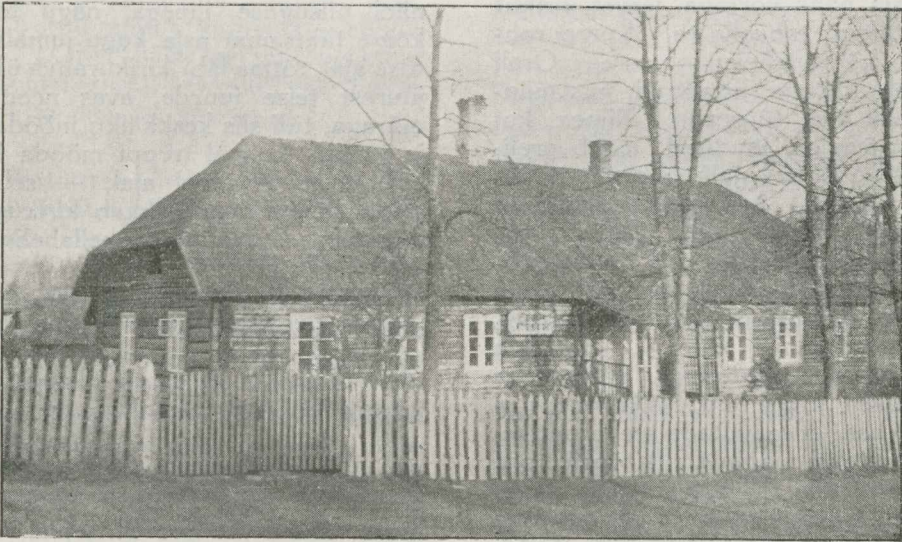
*

Ilusaid mälestusi on seotud kodukoha lähema ümbrusega. Mäenõlvakud olid suurepärased liumäed, ja niipalju kui mäletan, oli tol ajal talviti rohkesti

lund. All niidul tekkis talvel allikate veest üsna sile jää; säält tehti pöörhälli. Päkamägi, mis väikese poisi kujutluses näis väga kõrge mäena (tegelikult vaid 20 m kõrge), oli suvel laupäevaõhtuti ja pühapäeviti noorte kogumispaik lau- luks, mänguks, tantsuks. Seda kõike päält vaadata oli alati põnevuseni huvitav. Mäenõlvadel leidus toredaid liiva- auke mängukohaks. Tänapäeval kasvab veel Päkamäe jalal, otse tee ääres, vana mänd paljastunud juurtega, millel võis istuda nagu toolil. Looklevas Peri jõe-

Kogu maastik koduümbruses oli võluv, saladuslik. Et Rosma küla asetseb orus, ei ole säält kaugemale näha. Päkamägi ja teised künkad varjavad isegi lähemaid naabertalusid. Lähed teisele poole mäge, kaob jälle esimene pilt. Tõused orust nurmedele, ei näe säält enam oma kodu. Põlva kirikutornist on näha ainult tippu. Kõik see tundus lapselikule mõtlemisele imelikuna, sala- duslikuna.

*

**Joh. Käis'i sünnimaja — Rosma algkool, Põlva lähedal.
Siin töötab ka praegu 4-kl., ühekomplektiline algkool
48 õpilasega.**

keses, mis samuti tundus suure jõena ja mille võrendikud isegi hirmu äratasid, oli ühes kohas suurepärase liivase põh- jaga supeluskoht, kus vesi ei ulatunud kõrgemale kui rinnani. Rosma veskil oli ikka midagi huvitavat: kas võisin vaata- mata jätta, kuidas vinnatakse kotte ves- kilaelt, kuidas puistatakse terad kolusse, kuidas mürisedes ja kolisedes pöörlevad hammasrattad ja veskikivi, kuidas kogu- neb kasti tolmas, soe, pehme jahu? Veelgi huvitavam oli jälgida vesivärava avamist ja sulgemist, vee võimsat voolu liigsilmas. Üle kõige käis aga kohinat, mürinat ja veepiisku täis vesiratta ruum, kuhu vaadates tundsin päris tõsist hirmu. Aga huvitav oli see siiski!

Palju meelitavat pakkus poisikese uudishimule Põlva kirik. Et see oli ko- dust kõigest 2 km kaugusel, siis võisin suvel kas-või iga pühapäev kirikus käia. Säält oli mõndagi, mida võisin ikka ja jälle vaadata, nimelt vaadata, mitte kuu- lata. Kodus olles jälgisin, kuidas kiri- kulised voorivad kiriku poole või säält tagasi — küll lihtseil taluvankritel, küll vedruvankritel, talvel regedel ja saanidel, meestel uued mütsid, naistel kirjud rätid pääs. Suvel voolas rahvast, päämiselt naisi, paljajalu, kingad käevarrel või rät- tikus, ka otsemat teed — oru nõlva mööda — Põlva poole. Päkamäelt võis näha, kuidas Võru ja Partsi teed mööda tulevad kirikulised liitusid veski kohal

üheks, juba tihedamaks vooriks. Kohati kadusid kirikulised mäekünka taha, kust siis jälle nobedasti välja voorisid, kuni lõpuks Põlva eel ühe suurema künka taha kadusid. Iseäranis tihe oli see kirikuliste voor tagasisõidul. Vaevalt möödus mõni minut kiriku „välja löömisest“, kui hakkas tollesama künka tagant, kuhu kirikulised hommikul kadusid, vahetpidamata hobuseid ja jalakäijaid voolama... Kas ei mõjunud kogu see pilt minussegi kaasakiskuvalt?

*

Kirikus oli minu koht ikka kooril, kust võisin näha korraga tervet kirikut ja teda täitvat rahvahulka. Kõige rohkem aga kõitis tähelepanu orel. Oreli tagaküljel oli kolm riistapuud, mis mängimise ajal üles tõusevad. Niipea kui üks neist üles on jõudnud, astub oreli sõtkuja selle jalusekujulisele otsale ja vajutab uuesti alla. Aga alla surutud kang ei püsi säääl, hakkab jälle üles ronima. Mida valjemini üürgab orel, seda rohkem tööd on oreli tallajal.

Veelgi huvitavam oli oreli esikülj, kus köster-organist käte ja jalgadega klahve surus, saladusliku päälkirjaga valgenupulisi „registreid“ välja vinnas ja tagasi lükkas, et saavutada seega mitmesuguseid effekte mängus. Ja tõesti, kord hõiskas orel täie rinnaga valjusti, rõõmsalt, meelt ülendavalt, kord vilistas üsna peene metalse häälega, siis jälle laskis kuuldavale mahasurutud kurblikku puuviled häält. Seda kõike maksis jälgida ja uurida!

Orelil oli see viga, et mõnikord üksik klahv ei tõusnud enam üles ja siis hakkas lakkamatult mängu sekka üht ja sama tooni laskma. Kuid egas seepärast mängu või katkestada! Ja kirikulised, lauldes valju häälega koraali kaasa, vaevalt seda oreli vallatust märkasidki.

Aga ma juba teadsin, mis tuleb. Niipea kui laul lõppenud, võttis köster võtmed, läks oreli tagaküljel oleva ukse juurde, avas selle ja pugus oreli sisemusse. Muidugi ei jätnud minagi kasutamata juhust — vaadata oreli sisikonda. Oi neid vilesid, mis säääl oli reas, ühes otsas lühike, peen, teises jäme, pikk toru; puust ja läikivast metallist, kandilisi ja ümmargusi... Oreli haige koha parandamine oli lihtne: köster natuke urgitses säääl ja orel oligi korras. Mõnikord siiski pidi ta sõna-

kuulmatu vilistaja hoopis välja võtma. Kunas see jälle omale kohale tagasi pandi, seda ma ei näinud.

*

Koorilt oli hää päält vaadata üht huvitavat toimingut jumalateenistuse lõpus — kirikuuste avamist kellamehe poolt, kelle ametikohustesse see toiming kuulus. Põlva kirik on oma põhiplaani T-kujuline, torniga selle kujundi jala otsas. Pääle pääakse on kirikul veel kaks külgest tiibadel. Kiriku „väljamineku“ ajaks avati kõik ukсед. Kui hakati lõpulaulu laulma, siis kellamees suurte sammudega, näol niisuguse ilmega, nagu teeks ta kõige tähtsamat asja kogu jumalateenistuse ajal, tõttas läbi kirikurahva ühe ukse juurest teise juurde, avas need suure müraga, tuli siis keskkäiku mööda tagasi ja jooksis kolinal treppi mööda koorile, sääält torni, et õigel ajal, — sel silmapilgul, mil rahvas hakkab kirikust välja valguma, — kuulutada kellahelinaga, et kiriku on „väljas“.

Mulle meeldis see usteavamise toiming, iseäranis suurte pühadel, kui ka vahekäigud kirikus olid rahvast täis. Siis oli kellamehe küünar- ja õlanukkidel tublisti tööd, et rahvahulgast läbi pääseda. Aga ta pidi siiski näitama rahvale, kui tähtis ülesanne tal täita. Ainult erakordselt täis kiilutud kiriku puhul avati ukсед hoopis lihtsemal teel — väljaspoolt. Kuid siis ei näinud keegi kellameest oma ametikohuste täitmisel.

Kuidas kellamees jälgis kiriku „väljatuleku“ hetke, see oli minul hästi välja uuritud. Jõudnud torni, istus kellamees luugile ja vahtis sääält läbi küljeukse kirikusse. Tornist oli näha, kuidas kirikusolijad lõpupalve järele tõusid põlvilt ja hakkasid ukse poole liikuma. Kohe kadus kellamees luugilt ja järgmisel hetkel juba kostsid tornist laulvad kellalöögid.

Kogu see asi kiskus mindki järeleaimamisele. Kodus läksin ma palvetuppa ja avasin kõik aknad pärani, nagu oleksid need kirikuksed. Siis võtsin kätte kaks vask-küünlajalga ja istusin avatud aknale, kust vahtisin välja Partsi poole viivale teele. Niipea kui teel käänaku tagant ilmus hobune või ka lihtselt jalakäija, hüppasin minagi aknalt ja hakkasin küünlajalgadega „kella lööma“. Kõlas ilusasti, nagu kirikukell.

Kirikus nähtust väaris järeleaimamist veel orelimängimine — registrite väljatõmbamine, nende tagasilükkamine, jalaga pedaali surumine, sõrmedega klahvidele vajutamine. Orelil „mängupuldiks“ oli mul kodus väike raamaturiidul, mis oli tihedalt raamatuid täis. Üksikute raamatute riidulilt pooleni väljatõmbamine oli siis „registrite“ lahtitegemine, tagasilükkamine — sulgemine. „Piano“ mängutõmbasin vaid 2—3 raamatut välja, „forte“ puhul aga olid peaaegu kõik raamatud pooleni üle riiduli ääre. Et raamaturiidul oli otse voodi jalutsi kohal, siis teenis „manuaalina“ voodi serv, „pedaali“ tuli ainult kujutella jalaliigutustega. „Orelil“ häält tegi muidugi minu loomulik hääleriist. Mängueffekt oli suupärane ja meeldis vägagi...

*

Kirikutorn on küll kõigi poiste igatsus. Muidugi meelitas kellatorn mõndki. Üks torni viib koori kaudu. Jutlus mind loomulikult ei huvitanud ja siis oligi paras aeg torni minna. Alguses oli küll päris õudne pimedat treppi mööda üles ronida, aga uudishimu oli kartusest tugevam. Kui juba paar korda oli tornis käidud, muutus „õpikäik“ sinna päris lõbusaks ettevõtteks.

Kirikulae kõrgusel võis näha ka orelilõõtsu, mida orelisõtkuja alt koorilt täis tõmbab. Kui käisin tornis orelil mängimise ajal, siis nägin, kuidas lõõtsad raginal, sisinal ja susinal täitusid õhuga, püsisid hetke liikumatult ja hakkasid siis vaikselt alla vajuma, saates oma kopsudest õhku oreliviledesse.

Laepäälne oli täiesti pime, seepärast ei olnud kiusatust sinnagi uurimismat-kale siirduda. Pealegi alt kirikust vaadates nägin laes mitu suurt õhuauku: lähed pimedas ja kukud veel august alla kirikusse.

4—5 treppi kõrgemal jõudsin kellani. Selle suurus ja tugevaist postidest alus avaldas nii vägevast muljet, et ei tulnud mõttessegi kella liikuma panna. Aukartuses silmitsesin kella, puudutasin tema äärt ja kuulatasin tema imelikku ilusat kuminat. Ka kellamehe vastu tundsin sel hetkel aukartust: pidi ikka tubli mees olema, kui ta julges torniluugil istudes kella lüüa.

Veelgi huvitavam oli tormiluugist välja vaadata. Põlva kirikutorni kella-

ruum pole vist üle 15 m kõrge, aga lapsena tundus see kohutava kõrgusena, nii et otse alla vaadates pää hakkas pöörutama. Inimesed kirikuplatsil näisid piskestena nagu sipelgad, sest polnud ju arusaamist perspektiivi mõjust. Kuid avarat vaadet säält siiski ei olnud, sest kirik asetseb sügavas orus ja kella kõrgusel olevast luugist kaugele ei näe.

*

Rosma koolimajast lahkusime jüripäeval 1894. a., sest isa „tehti lahti“ koolmeistri kohalt puuduliku vene keele oskuse pärast: algas venestussurve aeg. Vallandajaks oli rahvakoolide inspektor Luik. Ta käis kooli revideerimas talvel. Oli juba ette teada, et vallandamine tuleb. Seepärast paistis ema ja isa näolt tõsine mure, kui inspektor suures sõidukasukas uksest sisse astus. Isegi uus õpetaja T. oli tal kaasas; see saigi isa asemele Rosma koolmeistriks ja asus ametisse varsti pärast vallandamise otsuse kuulutamist isale. Meil lubati elada koolimajas jüripäevani, majapidamise likvideerimiseks, sest koolil on ka väike maakoh.

Võõra õpetaja Rosma kooli tulekul ma sääli enam ei õppinud. Temale anti kasutada tagakamber, kust raiuti uks läbi seina klassituppa. Meie perel tuli eeskambriga leppida.

Kevadel isa võttis pooleterakoha tädimehe P. juures. Ka minu ellu tõi see kolimine muudatuse: esiteks tuli minul 3-aastane vahe algkoolis käimises, teiseks algas karjasepõlv. Olin alles 8-aastane, tähendab paras karjus, aga köstri- (kihelkonna-kooli) minekuks veel liiga noor. Sinna pääsesin 1897. a. sügisel.

Need aastad möödusid üksluiselt, hallilt: suvel karjas, talvel tegevuseta kodus. Raamatud, niipalju kui neid kodus leidis, olid juba mitu korda läbi loetud. Vanemal vennal, kes varem käis Võru linnakoolis, oli küll venekeelseid õpperaamatuid kuid neist ei saanud ma aru. Huviga lehitsesin siiski Vulihh'i geomeetria õpperaamatut, mida hiljemini endalgi tuli õppida, sest selles oli geometrilisi jooniseid. Nende tähendust ma küll ei tundnud, aga ajaviiteks oli hää jooniseid järele teha, päälegi oli vennal päris korralik sirklikast olemas.

Väliseid talvelõbusid oli ka vähem, sest uues kohas ei olnud häid liumägesid.

Aga vend õpetas mind punnpaape (leevikesi) sõelaga püüdma. Tõepoolest sõelaga! Sõela panime kummuli, ühe külje tõstisime mõne tolli võrra kõrgemale ja toetasime pulgakeseaga, mille külge oli pikk nõör seotud. Sõela alla riputasime kanepiteri, nõöri otsa aga viisime mõne ehitise taha peitu, kust jälgisime ka lindude liginemist püünisele. Niipea kui linnuke sõela alla läks, tõmbasime järsku nõörist: sõel kukkus ja vangistas linnukese. Halle emalinde me harilikult ei püüdnud, ootasime ikka toredate, punarinnaliste isalindude tulekut.

Ja mis me lindudega tegime? Viisime kinni püütud linnu tuppa, söötisime teda kanepiteradega, nii et linnuke varsti harjus ja tundis end toas päris kodusena. Mõne aja pärast, kui ilm väljas ei olnud väga kuri, lasksime linnud yabaks.

Õhtuti oli ajaviiteks viiul. Mängu algvõtteid õpetas vend ja siis juba harjutasin ise. Kuidas ma noodid selgeks õppisin, ei mäletagi: raske see kunst vist ei olnud. Noodiraamatuid leidsin isal 1. ja 2. laulupeo laulud ja mõned aastakäigud K. A. Hermann'i „Laulu- ja Mängu Lehte“. Viimastes peale laulukeste oli ka mängupalakesi — polkasid, labajalavalssse. Katsusin oma väikeste sõrmedega nendegi viise seada ja oli häämeel, kui mõnega päris hästi sain hakkama.

Laulu- ja muusikaharrastused talveõhtuil leidsid huvitavat rakendust pühade eel: õppisime kogu perega ko-raale ja teisi laule neljal häälel. Kooris laulsid: ema, kaks õde, vend, mõnikord ka isa ja „koorijuhina“ mina ise aldi häält. Need lauluharjutused lühendasid pikki talveõhtuid ja töid vaheldust muidu ühetoonilisse ellu.

1896. aastal kolis meie pere Rosmalt Saarjärvele, kus isa ostis väikesese talu. Uude kohta asumine ei toonud minu ellu suuremat muudatust. Kuid talvelõbusid oli säääl vähem. Koduümbrus oli lage, tasane, liumäge ei olnud kuski. Ka tiiki ega jõge polnud lähedal, nii et ka uisutada ei saanud. Ainult mõnikord suurema sula puhul kogunes niidule madalamaisse kohta-desse vett, mis külma tulekul väikeseks jääväljaks muutus. Siis tõin välja oma-tehtud (õigemini venna tehtud) „viss-

raua“ — puuklotsi temasse kinnitatud raudliistude ja aukudega nõöri jaoks, — sidusin ta parema jala külge ja algasin omapärast „kiirusutamist“ ühel jalal, andes hoogu teise jalaga. Aga seegi oli suur lõbu, mida sain harva maitseda.

2. Kõstrikoolis.

Kui olin juba 11- ja poole-aastane, täitus minu ammune soov edasi õppida: mind viidi kõstrikooli, mis asetses Mammastes kõstri talus. Sinna oli kodust üle 7 km. Põlvast sõideti sinna Tartu teed mööda, jala aga mindi otseteed üle Visse küla.

Ka kõstrikoool oli tüüpilisi omaaja koole. Koolimajas oli 2 klassiruumi kolme õppeaasta jaoks (kaks vanemat õppeaastat töötasid koos), suur magamistuba „internaadiks“, köök (ühtaegu ka pesemisruum), sahver moonna hoidmiseks ja õpetaja korter.

Internaadis elas parkümmend poissi, kes ei saanud iga päev kodus käia. Magamistoa sisustuse moodustasid voodid reas toa keskel ja seinte ääres, kaks söögilauda välisseina ääres ja kastid asjade hoidmiseks voodi all. Ainult paaril jõukamal poisil oli selleks otstarbeks kapike. Laest rippus vana õlilamp, ja see oligi kõik sisustus. Ei ühtki pilti ega muud ilustit krohvimata seinal.

Algasin õppimist 2. klassi nooremas jaoskonnas: nii kaugele olin koduõppimisega jõudnud. Olin nooremaid ja väiksemaid poisse selles klassis, enamik olid minust tublisti vanemad, suuremad.

Uustulnukate suhtes kehtisid traditsiooniliselt kindlad kombed ja nõuded: meid võidi „õpetuseks“ kõrvast kiskuda, vastu juuksekarvu „silitada“, me pidime vanemate poiste kätte täitma ja neid teenima. Neile jagati ka muud õpetust, et tutvustada koolis valitseva korra ja moraaliga.

Mulle jäi meelde esimesist koolipäevist Mammastes järgmine õpetus ühelt vanemalt kaasõpilaselt V-lt, kes oli hiljemini kauemat aega õpetajaks Põlva ümbruses. Olin külakoolis harjunud õpetajat „kuulmeistreks“ nimetama ega teadnud veel, et kõstrikooli traditsioonide järgi on koolmeister „koolihärra“. Mulle tehti see vahe väga kujukalt selgeks mainitud kaasõpilase labase märkusega, mida ei taha paberile panna.

Õppepäev köstrikoolis oli täpselt jaotatud. Kell 5 hommikul tuli kooliteenija, vanake Halla-Nata, ja ajas poisid üles hoolimata sellest, et sel tunni ajal oli uni kõige magusam. Tuli tublisti maadelda unega, mis vägisi vajutas silmad kinni, enne kui saime voodist välja. Kähku riietusime ja pesime silmi külmas pesemisruumis veelgi külmema veega. Talvel kange pakasega olid pesemisriista kraanid sageli jäätunud.

Kell pool 6 pidime juba klassis olemas: algas hommikune õppimistund. Kuipalju sellest õppimisest kasu oli, on raske öelda. Mäletan vaid, et uni vaevast neil varaseil hommikutundidel rängasti, iseäranis raamatu lugemisel.

Kell 7 mindi einetama. Enamasti söime tükikese kuiva leiba sealihaga. Saia nähti jõukamail poistel, kuid neilgi vaid pühapäeval-esmaspäeval. Nädala lõpu poolel oli sai kõigil kadunud. Ka piima ei olnud talvel kõigil, või seda oli nii vähe, et ei jätkunud varustuse põhiperioodiks — nädalaks. Ainult juhulikult toodi ühele või teisele poisile värsket moona ka nädala keskel. Ja või? Ei sedagi olnud paljudel moonakotis. Eks olnud kuiv leib ja tükike liha peamine toit peaaegu kõigil eesti noortel, kes aastat 35—40 tagasi (ja hiljemini) kihelkonna- või linnakoolis käisid.

Vahelduseks kuivale, külmale söögile „praadisime“ mõni kord ka liha ja kapsaid pliidil. Teed keetsid ainult üksikud ja sedagi harva, kohvikeetmist köstrikool vist üldse ei näinud. Supikeetjaid poistest nii-kui-nii ei saanud.

Et söögisoojendajaidki oli võrdlemisi vähe, siis jätkus 20-pealisele poisteperele kolmeaugulisest pliidist. Ainult mõni kord tuli ka järjekorda oodata. Pannid olid poistel kodust kaasa toodud, kuid panniomaniikke oli 10 ümber, teised tarbekorral laenasid neid riistapuid kaasõpilastelt.

Õppetunnid algasid kell 8 ja kestsid enne lõunat kella 12-ni. Välja arvatud usuõpetus, mida õpetas minu ajal kadunud Põlva köster Otto Mattison, lihtsalt „Vana Otto“, olid kõik teised õppeained meie klassis õpetaja Toomas Toigeri käes. Et köster sageli puudus, tuli Toigeril vahel 3 klassiga kahes klassiruumis töötada. Arusaadavalt oli õpetuses palju iseseisvat töötamist: vene-

keelseid ärakirjutusi, rehkendusülesannete lahendamist, „ilukirjutust“ jne. Kui õpetaja teises klassiruumis viibis, oli tema asendajaks „priimus“, kes pidi korra järele valvama.

Kell 12 algas lõunavaheaeg. Lõunasöök ei erinenud millegagi hommikueinest. Et lõunaks anti rohkem aega, kui eineks, siis leidis vahest köök rohkem tarvitamist. Siit on meeles üks elamus, mis just kõige meeldivam ei olnud.

Puud pliidi all põletamiseks olid sageli toorevõitu ega võtnud hästi tuld. Vanemad poisid leiutasid lihtsa, kuid pisut kardetava võtte tulele pliidi all rohkem jõudu anda. Kui ei olnud karta õpetaja tulekut (ta lõunatas köstri perekonnas teises majas), siis toodi kas magamistoast või klassist lamp ja kallati sellest õli tulle. Kord kallas keegi niipalju õli korraga, et leek tungis pliidi august välja ja tõusis laeni. Laes rippus kas ämblikuvõrk või mõni nõõrike, mis võttis tuld.

Ei tea, kuidas mõjus see tulevärk teistesse, kuid mina kokkusin koledasti ja läbi pisarate hüüdsin: „Mis nüüd saab, koolimaja põleb maha! Kus me homme õppida saame?“

Ruttasime pööningule, kuhu harilikult ei tohtinud minna, vaatama, kas ehk ei ole tuli juba sinna pääsenud. Muidugi seda ei olnud ja lugu lõppes väikese ehmatusena. Edaspidi oldi siiski ettevaatlikum õli tulle kallamisega. Aga poistele tegi veel mitu päeva lõbu naerda minu hirmu üle.

Lõunavaheajal võisime kooliümbruses jalutada, õues mängida, keelatud oli vaid voodis pikutamine. Mammaste ümbrus on sama ilus kui Põlvas ja Rosmal: asetseb ju Mammaste küla samuti Põlva jõe oru ääres. Talvel erilisi lõbustusi, peale lumesõja, meil ei olnud: koolis polnud üht kelkugi, suuskadest rääkimata, kuigi kelgu ja suusamägesid on sääli toredaid. Esimesed kevadlõbud algasid suurvee ajal ja jääminekul, mil orud kohasid veest. Jäätükkidel sõitmata juba keegi ei jätnud, aga selle eest nii mõnigi kord tuldi koju märgade rõivastega. Ka mina sain kord õige põhjaliku külma supluse. Et kellelgi tagavara rõivaid ei olnud ja kukkumine juhtus just lõunavaheaja lõpus, siis tuli istuda klassis märgades rõivastes. Eba-

mõnusat tunnet ei pannud tähelegi, püüdsin vaid märkamatu olla, et õpetaja külmast supelusest ei saaks teada. Ja ta seda ei märganudki, sest tume riie ei reetnud märga alumist osa.

Päriskevadeli oli tõesti mõnus järske nõlvakuid mööda üles-alla ronida või lagedal, tasasel kohal kurni ja laptuud mängida. See oligi kõstrikoolis ainus mäng, millest rohkem poisse osa võtta sai. Suurt käsi- või jalgpalli tolleaegne kool ei tundnud. Vanemate poiste eesõiguseks oli ka mõnikord põõsaste varjus „66“ või „marjaskat“ mängida, mitte küll raha peale, vaid ainult „turakuks ajamiseks“. Seda tehti aga nii ettevaatlikult, et ei mäleta ühtki „sissekukkumist“.

Mitte kaugel koolimajast, oru veere alt nirises liivakivi paljandis olevast koo-pakesest allikas. Säält pidid korrapidajad iga päev õpetajale joogivett tooma. Kunagi meile küll ei seletatud, mis on see liivakivi, kuidas on tekkinud paljand ja allikas, kuid kevadel käisime seda sageli vaatamas. Himmaste kandi poisid sellest palju lugu ei pidanud, sest nad rääkisid Taevaskodagi näinud olevat. Mina küll koolipõlves Taevaskojal ei käinud, kuid katsusin teda poiste jutustuste ja selle väikese „taevaskoja“ järgi kujutella.

Pärast lõunat jätkusid tunnid kella 14–16. Selle järel anti jälle tund vaba aega, millele järgnes ühise õppimise aeg kella 20-ni. Siis õhtueine, õhtupalve ja voodisseminek kell 21. Nii täpsusega päevast päeva, nädalast nädalasse. Õppimisajal olime koos klassis. Et valgust rohkem saada, ajasime pingid koomale lambi alla. Korrapidajaks oli jällegi „priimus“. Tema võimu tunnuseks oli paberisedelike, millele ta märkis lobisevate ja teiste tööd segavate õpilaste nimed. Seda pidi igaüks ilma hoiatuseta teadma. Samuti oli kogemustest hästi teada, et too sedelike nimedega rändab õpetaja kätte. Mis sellele järgnes, pole vist tarvis kirjeldada. Aga „priimustel“ (neid vahetati kas aasta keskel või alles uue õppeaasta alguses) olid ka omad traditsioonid: mitte igakord ei antud sedelit õpetaja kätte, vaid ainult tõsisemal korrarikkumistel.

Rängemaks karistuseks oli koolis laupäeval pärast viimast tundi kooli jätmine. Seda kartis iga poiss: rääki-

mata suurest igatsusest laupäeval koju pääseda, oli alati ähvardus, et kodust tullakse järele ja siis saadakse karistuse tunnistajaks. Hää veel, kui vanem vend või õde vastu tuli, aga kui tuli isa, siis olid tagajärjed hoopis kurvemad.

Aga pean ütleva, et sisemine kord Põlva kõstrikoolis oli õige hää ja karistus palju ei tarvitatud, osalt ka seepärast, et Toiger, iseloomult vaikne, rahulik, natuke siiski külm (mis tuli ka tema võõrapärasest murrakust — ta oli pärit Põhja-Eestist) oli autoriteetne õpetaja.

Käisin kihelkonnakoolis ajal, mil venestamine oli täies hoos. Seepärast pidime õige palju juba vene keeles õppima, sest ainult eesti keelt ja usuõpetust võis emakeeles õpetada. Vene keele oskus oli aga puudulik, mispärast õppepalu ajaloos, maateaduses, loodusõpetuses tuli lihtsalt pähe tuupida. Huvi niisuguse õpetuse vastu ei võinud kuigi suur olla. Ja kui veel sellest mõelda, et terve nädal elati kuiva leiva ja lihaga, et vaba aega päeva jooksul oli hoopis vähe ja et juba kell 5 hommikul voodist välja aeti, — siis võib mõista, missuguse igatsusega me, kes elasime internaadis, ootasime laupäeva, et koju pääseda. Kodu ei saanud küll rohkem aega olla, kui pühapäeva hommikuni, sest ühes kirikulistega tuli jälle tagasi sõita. Kui kodus kiriku juurest ära sõitsid, valdas mind nukrus, sest tuli jälle Mammastesse minna nädalasele orjusele. Ja sageli tunnis istudeski vaatasin kojuigatsusega klassiknast, kust oli näha Põlvat ja veelgi kaugemale, koju poole. Polnud küll koduski suuri rõõme oodata, aga vabama tundsini end sääli. Jah, raske oli lastele kõstrikooli elu!

Kahvatud on isegi mälestused jõulueelseist viimastest koolipäevadest! Kui näen nüüd laste elevust ja rõõmu juba nädalat kaks või rohkemgi enne jõulu, kui mõtlen sellest, mida kõik lapsed teevad ettevalmistuseks jõuluõhtule koolis, kuidas kogu koolielu jõulu eel muutub heledamaks, soojemaks, siis tundub kõstrikooli terava kontrastina eesti tänapäevasele koolile.

Mida tegime siis kõstrikoolis jõulude tulekul? Oli kombeks saanud, et kõik õpilased tõid 20–25 kopikat, aga mitte jõulupuu ehtimiseks, vaid . . . kingituse ostmiseks õpetajale. Vastutasuks jäeti

meile siis viimane õhtu enne jõuluvahe-
aega vabaks. Peale selle saime õpeta-
jalt paar kompekki või präänikut. Aga
jõulupuud ei olnud kõstrikooliski! Õn
otse liigutav mõelda, et tänapäeval sä-
rab jõulupuu igas koolis ja et jõlurõõmu
osaliseks saavad kõik lapsed, ka need,
kellel jõulupuud kodus ei ole. Ka jõulu-
laule ei õpitud kõstrikoolis. Mis rõõmu
võis siis tuua too jõuluõhtu? Aja-
sime ühes klassis pingid kokku, istusime
seina ääres pinkidel ja mängisime mõnda
pandimängu. Aga ka istemängude rep-
ertuaar oli meil kasin. Mõnus oli siiski
tunda, et täna õppimist enam ei ole,
homme tundides ka ei küsita ja võime
sõita tervelt kaheks nädalaks koju!...

Suureks sündmuseks oli kõstrikoolis
„lõpueksam“, mis oli meile, poisipõnni-
dele nõ. „riigieksam“. Eksamile õpetaja
kõiki ei lasknud, vaid ainult neid, kelle
läbiminekuks ta enam-vähem kindel oli.
Ametlikult nimetati seda eksamit „kat-
seks 3. järgu soodustuse saamiseks sõja-
väeteenistuses“. Mis need „soodustused“
olid, jäi mulle teadmatuks, sest tegeli-
kult ma üldse sõjaväes ei teeninud. Tähtis
oli vaid, et selle eksamiga oli kõstrikool
„läbi“.

Eksam ise toimus üsna pidulikult —
komisjoni ees. Selle esimeheks oli Võru
linnakooli õpetaja, kes ilmus ikka kuld-
nõõpidega ja -õlalappidega mundris, liik-
meiks Põlva ja Kanepi kihelkonnakooli
õpetaja; viimane pidi ka oma õpilased
Põlvasse tooma. Eksami kavas oli ette-

ütlus vene keeles, kirjalik töö matemaati-
kas ja suulised katsed vene keeles, aja-
loos, maateaduses, matemaatikas ja vaba-
tahtlikult ka emakeeles. Meil oli (1899. a.)
eksamikomisjoni esimeheks õpetaja An-
ton Taube (rahvuselt lätlane), Kanepist
tuli õpetaja D. Roht.

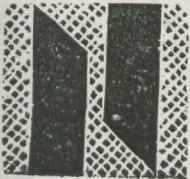
Eksam raske ei olnud ja „läbi kuk-
kusid“ ainult 2 possi. Taube poisse ei
pinninud (omad õpetajad muidugi mitte),
vaid katsus vahepalaks poiste teravust
ka „naljaülesannetega“ ja sattus väga
lõbusasse tujusse, kui poisid õigesti tai-
pasid näiteks järgmise ülesande konksu :
„Tigu roomab päeval posti mööda üles
3 jalga, öösi aga laskus tagasi 3 jalga.
Mitme päevaga jõuab tigu 7 jala pikkuse
posti otsa?“ Eksam lõppenud, võisime
koju minna. Mingit pidulikku lõpuaktust
kõstrikoolis ei peetud.

Nii siis kevadel 1899. a. jäi kihel-
konnakool selja taha. Eksami soorita-
mise kohta tunnistust ma ei saanud: olin
liiga noor. Õieti võeti eksamile vaid
15-aastaseid poisse, mind lasti omal soo-
vil „vabatahtlikuna“. Et ma hiljemini
(tõsi küll suure nurumise ja palumise
järele) võisin Võru linnakoolis edasi õp-
pida, siis ei vajanud ma kõstrikooli lõpu-
tunnistust ka hiljem.

7. jaanuaril 1900. a. sooritasin vastu-
võtmiskatse Võru linnakooli ja algasin
õppimist samas majas, kus töötas Võru
Seminar. Kes võis siis arvata, et 20 aasta
pärast tulen tagasi. . . Valgesse Majja?

Mälestuskilde Joh. Käis'ist ta 50-ne eluaasta künnisel.

Meinhard Aleksa.

Ägin teda esimest korda vist
Võru seminari kolman-
dal eluaastal. See oli sü-
gisel, uute õpilaste vas-
tuvõtu ajal. Olin ka
seminari astujate hulgas. Mäletan, eksa-
mineeris mind vist matemaatikas. Kuna
mõnigi teine õpetaja suhtus meisse amet-
likult, Käis'i suhtumine oli kuidagi soo-
jem, õpilast-mõistvam ja usaldustärata-
vam, ent sellejuures siiski autoriteetlik.

Jäi temast esimene mulje väga sümpaatlik.
Ka pärast, seminaripäevil see mulje ei
muutunud. Käis oskas enese autoritee-
dina maksma panna nii õpilas- kui õpe-
tajaskonnas. Temast hoovas välja mingi
nähtamatu suggestiivne jõud, mis tõstis
tema alati pääjao teistest pikemaks ja
mille tõttu tal oli kerge teisi vaimliselt
vallutada ja mõjutada. Kunagi ta ei
kaotanud tasakaalu. Alati rahulikuna,
näiliselt külmana, kuid sellejuures suure
seesmise soojusega, võitis ta endale poole-
hoidu. Kui mõni õpetaja distsipliini
loomiseks võtab tarvitusele valjuse, pe-

dantliku täpsuse ja ametlikkuse, Käis saavutas oma rahulikkuse- ja intelligent-susega suuremaid tagajärgi. Õpilastel tema juuresolekul lihtsalt ei tulnud mõt-tessegi korda rikkuda.

Mäletan juhtumit, kui hakkasime inglise keele õpetamise vastu „streikima“. Anti klassitöö, kuid meie organiseerisime „passiivse vastupanu“, istusime korrali-kult, sulapääd pihus, kuid keegi ei kir-juta. Õpetajal ei jäänud muud, kui kutsus Käis'i klassi. Mõnest tema rahu-likust selgitavast lausest oli küllalt, et meie vastupanu lämmatada ja meid tööle panna.

Oma olemuselt on Käis tõeline gent-leman, — härrasmees, sõna parimas mõt-tes Alati taktiline, mitte kunagi enesevalit-semist kaotav, enesesse kindel — nagu üks tõsiselt haritud mees peab olema. Nägin teda seminaris sulgemisel inven-tuuri tegemas. Rahulikult, nagu poleks midagi juhtunud, istus ta peremehelikult — uhke kogu laua taga. Tahtmatult välgatas mõte pääs: kui saaksin olla ka nii külmalt — rahulik, kui mul tuleb elus mõni katsumine!..

Ja milline töömees! Peab paljas-tama pää selle mehe töövõime ja -tahte ees! Kõikjale teda jätkus, kõikjal oli ta esimene ja viimane. Ükski asi ei sün-dinud seminaris tema teadmata. Tema terav silm nägi ära, kui kojamees Jahu mõne raudnaelagi temale teatamata oli kuhugi seina löönud. Ta omas harul-daselt palju energiat. Polnud kerge tema töö: juhatada suurt kooli, teha teadus-likku tööd, uurida, katsetada, kohaldada välismailt toodud pedagoogilisi võtteid meie oludele, liikuda seltskonnas, võtta osa igasugustest kultuurilistest üritustest, maadelda oma vastastega ajalehtedes jne. jne. Veel hilisööl võis näha tema

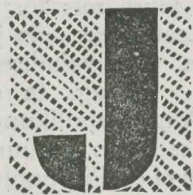
töötoas tuld. Ja see ei põlenud asjatult — sääli töötas raudne töömees.

Igas asjas tal oli teadmusi. Tema võis käsitleda samasuguse osavusega takti-keppi, kui mõnd oma erialalist küsimust. Saidki tema juhatatavad laulud ja muu-sikalised palad marulise aplausi osalisteks koolipidudel. Omades otse entsüklo-peedilisi teatmeid kooli alal, võis ta anda oma alluvatele alati tulusat nõu. Iga praktikandi tunni töökava vaatas ta läbi, leides alati midagi uut ja hääd juure lisada. Praktikatundide harutlemisel oli asjatundlik ja otsustav lõppsõna alati tema öelda. Igas küsimuses oskas ta ruttu orienteeruda ja tabavalt-õigelt otsus-tada, tänu oma võrratule mõtete kont-sentreerimise võimele ja raudsele loogi-kale. Olen kuulnud sageli õpetajate kongressidel ja päevadel Käis'i loengute ja esinemiste kohta väljendusi, et ta trumpab oma esinemisega kõiki üle, sest ta teab millest ja kuidas ta kõneleb. Käis'i lause on alati selge ja mõtterikas, nii kõnes kui kirjas.

Käis on saavutanud esikoha eesti koolimeeste peres tänu oma rahutule otsijavaimule. Ja seda kohta ei suuda ta vastasedki ta käest võtta. Mis oleks meie uus kool Käis'ita? Ja süste-maalist kooliuuenduslikku liikumist po-leks olemaski! Ta on õieti esimene eesti koolimees, kelle nimi ulatub ka väljas-polele meie kodumaa piire. Meie, eesti koolitegelased, võime uhked olla, et meie ridadesse kuulub selline mees. Ja praegu astub see mees 50-ne eluaasta künnisele. Ent ei märkagi seda, sest niipalju noorus-likku värskest ja energiat hoovab välja sel-lest mehest. Praegu on ta parimas tööeas ja jääb vaid soovida, et ta veel kaua-kaua võiks töötada teenäitajana ja uute sihtide rajajana eesti koolipöllul. Selleks parimat õnne ja edu!

Suur noorte töölerakendaja.

V. Horm.

Joh. Käis on meil neid vä-heseid pedagooge, kes suunavad meie noorsoo arenemist mitte ülevalt alla valmis liistude järgi, vaid alt üles iseseisva

mõtlemise ja teotsemise arendamiseks,

kuna meie riigi tulevikule ja arengule mi-dagi ei ole kardetavamad ja hukutavamad, kui noorsoo kasvatamine karja kasvatuses põhimõtteil. Ainult nii suudame valit-seda end edaspidi ise ja säilitada oma iseseisvust. Ning noorus on mõistnud ja hinnanud Käis'i ja järgnenud talle.

Vähe on meil vist koolijuhatajaid,

kelle endised õpilased ja kaastöölised, vaatamata sellele, et nad töötavad laialipaisatult üle kogu maa, moodustaksid sedavõrd tervikliku ja homogeenise pere, kui seda on Võru seminariperi. Vähe on meil Eestis vist ka koole, kus koolist lahkunud oleksid nii hästi organiseerunud oma ühingusse, kui ped. ühingus „Võru seminar“. Ma ei liialda, kui väidan, et siingi on „süüdi“ eeskätt Käis'i loov, siduv ja järjest uutele ülesannetele tunglev isik. Kõigi jaoks jätkub tal

pärimustele ja eelarvamustele. Siiski on neilt aastailt pärit minu esimesed teadlikud katsetused kooliuuenduse alalt. Ning seda peamiselt seetõttu, et seisn kogu aeg lakkamatult kontaktis J. Käis'iga. Ikka tuli ühes kui teises küsimuses pöörduda tema poole. Ning kunagi ei lasknud vastus kaua oodata. See side on aina tugevnenud ja koostöö tihenunud. Kõrge kuhik saaks temalt saadud kirjadest, kui nad kõik ühte virna laduda. Ning ükskõik millise neist ka uuesti

Traditsioonilisest Võru seminariperi koosviibimisest osavõtjad 1934. a. sügisel Võrus, Valge Maja õuel. Keskel ühingu esimees J. Käis.

aega. Kõigiga on ta kirjavahetuses, ja kõigile on tal midagi uut öelda. Ekslik oleks arvata, nagu sünniks see massiline kirjavahetus ringkirjade abil. Neid ei ole K. vist ainustki väljastanud. See ei sobi tema põhimõtetega, tema töömeetodiga, kuigi see oleks ju palju aegsäästvam ja mugavam.

Mäletan aegu, kus eraldatuna teistest, veetsin õpetajana talve Setumaa südamikus, täiesti isoleerituna kõigest sellest, mida nimetame „voolav, temporikas, tormav 20. sajand“. Kehvades oludes, lihtsat, pooliti looduselapse elu elavad inimesed ümbritsesid mind. Palju pimedust, haridust pelgavat, ebaoskust immitses kogu nende suhtumisest uustulnukale. Töötada ja kohaneda ei olnud kerge. Sageli kippus lootus kaduma, sest palju hääd tahet purunes vanadele

avad, kõigist neist hoovab kaasakiskuvat teotsemistahet, värskeid mõtteid, julgustavat ja südamlikku optimismi paremasse ja helgemasse tulevikku.

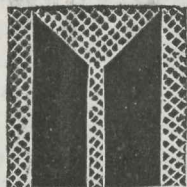
Tean, ma pole ainuke, kes osa saanud Käis'ist. Neid on nii palju, et võime täie õigustusega kõnelda Käis'i koolist, meetodeist, K. mõjudest meie iseseisvuseaegse omakooli ülesehitamistöös. Mõjuva, selge ja uusi teid avardava õpetajana ja teejuhina õppisime teda hindama koolipingis. Veelgi suurema töölerakendajana aga pärast kooli. Nüüd on K. ulatunud üle kodumaa piiridegi. Eriti väärib allakriipsutamist tunnustus, mis talle osaks saanud hõimumaal Soomes (vt. „Teated“ III, IV — 1935).

K. senist elutööd pääjoonteski jälgides, näeme, kui tihedalt see on läbi põimunud meie kooli arenemisega. K.

teeneid meie kooliuuenduses ei küüni kirjeldama käesolevad read ega taotlegi seda. Saades ligemal päevil 50-ne aastaseks, on K. astunud oma elu viljakamate aastate künniseile. Ja sellena ootame temalt veel palju meie janunevale koolipõllule.

On vähe minu sõnadest selleks...

A. V.

Mul oleks palju kirjutada, aga ma pole suuteline sõnasepp selle kõige lausumiseks; ent ma pole ka suuteline varjama endasse seda, mis alatasa tulvub südamest. Palju liigub inimeses pinna all sügavusis, ja kui meie igaüks tabaksime mõistusega oma alati-voolava ja uuestisündiva mina, s. o. meie ainukese tõelise ning realselt oleva, siis oleksime jumalad. Ainult üldiselt, intui-tiivselt võime kõike haarata, mõistus, aru, mis on olemuselt jaotav, ei saa iialgi kätte meie voolavat elu. Sellepärast ongi nii mannetud meie mõistuse sammud ja nad ei näita iial seda, mis me tegelikult tahaksime lausuda ja teha.

Võtkem tänastki kui püüet märkida mõningaid mälestusi, mis on tekkinud vaid napist kooliaastast Võrus ja hilise-maist puuteist meie kõikide vaimse isa ning suure meistriga päevaks, mil aja kerilauad on käändunud numbrile viis-kümmend.

Igaüks meist oma maises ja hinge-lises üksinduses, mil senised harjumuste alussambad kõiguvad ja kahtluste „ei tea“ ning „kuis saab“ ringleb teadvuses, on otsinud siiski veel tugesamasest mässavast välisilmast. Laps oma valudes toetab pää ema rüppe, poetab käsi põlle varju ja püüab kogu olemusega pugeda võimalikult ema lähedusse, sest see on ainus paik, kust võib loota veel tuge ja lootust. Oleme elanud igaüks üle suuri ahastus-ringe, oleme muutnud oma tõekspidamisi nende pankrotti jäädes ja oleme otsinud tugesid uutes tõdedes; oleme transfor-meerinud oma sihte ja oleme leidnud rahuldust uute ülesannete teostamisel ning vastsete radade käimisel.

Elu on tõrganud paljusid tundmatule

Meie aga, Sinu õpilased, kes me oleme saanud rikkalike andide osaliseks, surume Sinu väsimatut töömehe kätt ja läkitame Sulle parimaid õnnesoove tule-vaiks tulemusrikkaks tööaastaks.

„ei tea“ rajale, kuid elu on andnud ka jõudu ja sõpru, kes toetavad esimesil sammel, mis on kõikuvad ning kobavad. Ei ole aega möödunud palju, mil allakir-jutanu seisus ees lahtiseid väravaid, mis olid siiski nii-kitsad ja milliste tagune oli täis tundmatuid „ei teadis“. Oli see siis, kui keskkooli lõputunnistus viis Võru seminari tundmatuile maile, kus teised olid juba aastaid tolles töös elanud. Sää! haarati uustulnuk tööruutmi; ei sunnitud ega kästud, vaid alaliselt liikuv mehha-nism haaras ühes ja asetaski inimese osale, milleks alul polnud rohkem paljast soovist: vast saab minust kah õpetaja!

Võibolla oleksin põgenenud pea sel-lelt teelt, mille taga vahtis tol ajal nii vähemeeldiv „koolmeistri“ kurb kuju, ent temal, meie suurel meistril, oli mää-ratu võlu kõita noort enda külge ja hoida enda küljes. Nüüd, mitmete aastate möödudes, olen sedavõrt võlutud, et enam ei saagi lahti neist „lummumõt-teist“ ja „loitsusõnust“, milliseid hakkasin temalt kuulma juba tol õnnelul seminari-aastal 1930. ja lakkamatult olen kuulnud tänaseni. See oli uus epistel, mis vihkas „koolmeisterdamist“, mis hülgas seniseid tõekspidamisi koolielus ja mis oli täis väsimatut rühki uute teede tunnetamiseks. See ei olnud sunnitöölise tükitöö, vaid märkamatul päivi kandev erutus kõigest vastsest ja ümbersündivast. Meile sisen-dati veene meie missioonist; muutusime fanaatikuks — ja eks ole noored ikka fanaatikud väikese kriitilise anniga!

Alaline tööruutmi, arenev koolitöö vaba rutiinist ja täis otsimise vaimu ning avastamise värsket rõõmu kiskus kaasa ja sundis kaasa lööma teadmises, et sa ei teeni karmi, kivilinenud süsteemi, vaid käid tuleotsija ohtlikku, kuid noorusele nii veetlevat teed. Keskkoolis oli palju raamatuid, oli palju kõrget tarkust ja palju seda, mille ees paljud kohmetusid

küsima: milleks õppida seda? Seminaris oli aga vähe õpperaamatuid, kuid oli palju elavat sõna ja palju küsimusi: kuidas sooritada see ja kuidas too ülesanne?

Kallid sõbrad, kes te olete aastaid palju käinud Valge Maja treppidel, te olete jäänud ilma neist muljeist, mis sain mina, tulles aastaks Võrru. Kui hoopis teisugune oli elu säääl, töö, rõõmud ja mured. Juba vastuvõtu-eksameil hakkasin koguma üllatusi: kui seni iga eksami saatis õpetaja valvas ja karm pilk — kas poiss ei spikerda!, siis Võrus jäeti kirjalikuks tööks mind üksinda klassi ja kästi töö valmina kantseleisse ära tuua! Aktus esimesel koolipäeval taas oli vaba ametlikest hoiatusist, kurjustamisist ja manitsemisist, millega seni nii olin harjunud. Avapäeval oli aga niipalju lihtsaid südamlikke sõnu, rõõmu, elevust ja lilli!...

Kas pean lausuma oma tookordse mõtte küsivas vormis: Kas see on mõni kool? Kas see on mingi direktor?

Kuid kohanedes päivi, hakkas see meeldima, huvitama ja varsti leidsin, et armastan seda elu ja seda peret, nagu pole varem armastanud ühtegi kooli selliselt.

See oli siis.

Õppisime säääl kuulma elavaid sõnu, veendunud inimese sõnu, väsimata inimese sõnu, mis ei olnud koormakandja sõnad, vaid vaimustatud ja hingestatud teotsija ning -rajaja sõnad. Inimene, kes on tunnetanud oma sihi ja ülesande, ei hooli loorbereist ega murdu hoopidest, vaid sammub ikka oma teed. Ta ei murdu oma teel kahtlustusis, vaid kõnnib tugeva hundina kas või üksi oma rada, teades oma sihi vääramatust ja ootab, mil elu annab õiguse sellele, ning on rõõmus, kui järjest liitub vastseid kaaslasi.

Vähe oli meile siiski koolipagasist. See jääb mannetuks ja napiks tegelikus

elus, kui talle alatasa ei muretseta lisa. Inimene teokarpi pugununa, elades koolipingi-tarkusest, muutub kitsaks viliste-riks, naeruväärseks anakronismiks, paa-dunud konnatiigiks. Kes elu rajas kooli-teadmustele, otsimata järjest lisa, sattus ahastusrõngaisse ja sellele oli tarvis troosti jagada, meekeindlust sisendada ning näidata kätte vastseid relvi edukaks võitlemiseks. Kaasaja närvitsevas tempos vananevad ja nürinevad kiiresti piigi-otsad ning mõõgaterad — ja suurim tänutunne neile, kes töötavad ajaga ühes ning ei sulgu elevandiluust torni, vaid tulevad ka „pööbli“ hulka.

Kallid kamraadid, meie ei jäänud koolist lahkudes üksinda, vaid kogu aja korjati meile kaasavara lisaks ja jagati seda küll kirjas, küll sõnas. Meie pere on olnud lähedamal sellele salvele kui ükski muu. Küsimus võib seista ainult selles, kuipalju ja millise intensiivsusega keegi korjab ning suudab koguda seda vara oma töö eduks.

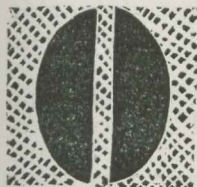
Kõigi endasuguste kahtlejate, otsi-jate ja virisejate nimel sõندان pöör-duda tema poole aitäh ütlemiseks, kes on sisendanud meile julgust lootmiseks, kasvatanud rammu võitmiseks ja näida-nud vastseid radu meie „Himaalajate“ ületamiseks. Meie oleme otsinud mure-päevil troosti ja rõõmuhetkeil ergutust ning — oleme saanud rohkemal määral, kui julgenuksime loota.

Oleme enesearmastajad liialt: aitäh kõrval ootame vastse poolesajandi kün-nisel temale veel aastaid palju ja jõudu rohkete, et meie ei jääks kunagi ilma sellest troostist ning ergutusest, millega oleme senini niiharjunud ja milleta meie-suguseil edaspidigi on raske end hoida püsti.

Nii siis: ärgu kustugu ega kuivagu see läte veel niipea meile, kes oleme veel pimedad ning jänused!

J. Käis uute teede rajajana liitklassitöös.

Viktor Ordlik.

ludest tingituna algkool Eestis ei kannu ühtlast ilmet. Temas esinevad liit- ja üksikklassid. Esimesi on valdavas enamuses maal (80% klas-

side üldarvust), teisi linnades (88%). Üldiselt on aga peaaegu poole enam liitklasse (65%:35%). Nii on olnud juba Eesti algkooli algpäevist pääle. Kord oli küll liitklasse vähem, kuid koondamisaegadel tõusis nende arv tublisti. Praegu püsib enamvähem ühtlane olu-

kord. Liitklasside vähenemist pole kindlasti niipea loota, kuigi neid tituleeritakse ametlikult hädaabinõudeks.

Töö liitklassis erineb väga palju tööst üksikklassis. Nad on kaks isesugust maailma töötingimusi. Seepärast esineb mõlemas erisuguseid töövõtteid, erisugune ainejaotus, -ulatus jne. Huvitava kombel sobivad hääd töövõtted liitklassitööst üksikklassitõhe, kuna üksikklassil on palju vähem anda liitklassile.

Uue algkooli loomises peab seega lähtuma liitklassist kõige ülaltoodu põhjal.

Alul uue algkooli loomisel jäeti hoopis kõrvale liitklassid ja otsiti uusi, sobivaid teid üksikklassile.

Kooliuuendustöös sammus kogu aeg Võru Seminar teistest kaugel ees ja seda just meie direktor J. Käis'i energia, väsimatute otsingute, uuringute ja katsetuste tõttu. Katsepõlluks oli seminari juures asuv harjutuskool — väliselt tüübiline linnakool, s. o. üksikklassidega.

Osalt seetõttu seminari esimestel aastatel pakuti väga palju uut üksikklassitööks, kuna liitklassid jäid tagaplaanile. Seminari lõpetajail ise tuli kaasantud teadmisi ja oskusi kohandada tegelikule elule, kus oli palju liitklasse ja vähe teisi. Esimeseks eluga kokkupuutumiseks olid hospiteerimispäevad maa-koolides, kus rändasime keskaegsete õpi-poiste eeskujul ühest koolist teise. Kuid tugeva meetodilise aluse saanud õpetaja ei jää kunagi häta tööd liitklassile kohandades. Seda tundsime selgesti hospiteerimispäevil.

Kuid selline olukord kestis lühikest aega. Kui oli juba üksikklassitööle antud tugev alus, suundus J. Käis täie jõuga rajama uusi teid liitklassitöös.

Mäletame kõik kurbusega Võru Seminari sulgemist ja esialgu nagu kartsime, et kõik alatud töö jääb nüüd pooleli. Kuid see kartus osutus ülearuks. Nägime kõik, et nüüd alles sai pühendada meie vaimline isa kõik jõu kooliuuendustööle. Seni seminari juhti-

misega kaasaskäivad otsesed tööd nõudsid liiga palju aega, et täie jõuga olla uute radade rajamisel. Nii uue algkooli loomine ei kaotanud Võru Seminari sulgemisega nii palju, kui alguses arvata võis. Uued ideed ikkagi avaldusid, kuid nende levitamine pidi sündima juba hoopis teisel teel.

1931. a. ilmus J. Käis'ilt „Uusi teid algõpetuses“ I jagu, mis on täiesti pühendatud õppetöö üldisele korraldusele liitklassidega, põhimõtteliselt kahe klassiga. Siin tõstetakse esmakordselt esiplaanile individuaalne tööviis tööjuhataste menetlusega, tööviis, mille abil võime saavutada kõige tõhusamaid tagajärgi õppe- ja kasvatustöös nii liitkui üksikklassides.

Järgmistel aastatel ilmusid teised jaod (II–IV), haarates kogu algkoolitöö ja andes kõigele meetodilise põhjenduse. See suurteos, mis sisaldab töökorraldusi jaotustega kuni üksiktundideks, annab võimaluse kõigil korraldada liitklassitööd selliselt, et see annaks maksimaalseid tagajärgi. Põhiteosega ühes ilmunud tööjuhatastekogud, töövihud, abiraamatud, mille loetlemine viiks siin liiga pikale, kuid milliseid kindlasti iga meie pere liige tunneb, rajavad kindla aluse liitklassitööle.

Kui nüüd veel nimetatakse häda-koolideks liitklassidega koole, siis on need küll sellised, kus ei tunta J. Käis'i „Uusi teid algõpetuses“ ühes kõige selle kaasaskäivaga ja ei töötata selle järele. Teistes „hädakoolides“ ei saavutata enam hädatagajärgi, vaid raskuste vaatamata seisavad nad ajakõrgusel.

J. Käis on juba andnud selle, mida võib nimetada elutööks. Iga liitklassiõpetaja tänutundes elab kaasa tema tänasel suurpäeval. Tundes aga tema imetusväärset töötahet ja andekust, teame, et ta sammub ikka edasi, rajades uusi teid nii liit- kui üksikklassile. Selles töös parimat edu!

Organisatsiooni teated.

Kõigile kaasvõitlejale.

13. märtsil 1936. a. saab 15 aastat Võru õpetajateseminari asutamisest. Ühingu üldkoosoleku otsusel on kavatsus seda tähtpäeva pühitseda Võru seminaripere järgmise traditsioonilise kokkutulekuga tuleval suvel Valges Majas, andes neile päevile vastava sisustuse ja ilme.

Võru seminari 15-da aatapäeva puhul ilmub seminaripere kokkutulekuks, juba varem kavatsetud väljaanne (album), mis sisaldab ülevaateid Võru seminari tegevusest, püüetest ja nende mõjudest.

Kaasvõitlejad!, kes on võtnud endale vastava kaastöö nimetatud albumi jaoks, püüdke teha seda juba võimalikult peatselt ja saatke ksv. K. Laane nimele (E. Haridusliit, Tallinn). Peale vastavate, ette nähtud, erikirjutuste on soovitatav saata kõigil kaasvõitlejail iseloomustusi, mälestusi ja materjale Võru seminari elust ja üritusist, mida võiks väljaan-

des kasutada. Samuti palume neid kaasvõitlejaid, kes võtnud endale lühiiseloostuste koostamise eraldi vastavaist V. seminari lendudest, palume koostada see petselt, lisades olulisemaid andmeid iga seminari lõpetaja kohta. (Lähemalt eelmisis üleskutseis).

Seminaripere traditsioonilise kokkutuleku suhtes palume saata soove-ettepanekuid selle aja ja sisu kohta ühingu juhatusele.

Pedag. Ühing
„Võru Seminar“ juhatus.

Juubilar Joh. Käis veedab pühad Võrus.

Eelmistes „Teadetes“ poolelijäänud artikkel Joh. Käis: „Õpilaste kirjaliku kõne arendamine“ järgneb järgmises nr-is.

Kõigile Võru seminari perelasile

kauneid jõulu pühi

ja

õnnelikku uut aastat

soovib Ped. Üh. „V. S.“ juhatus.

B 8976

